

לשוננו לעם

עורך: משה פלורנטין

מתוך

כרך נח, תשס"ט-תש"ע

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

"לשוננו לעם" ב"דאר היום", שפת המדור ושפת העיתון

ביום שישי, ה' מרחשוון תרצ"ג (כך במכתרת העיתון) פרסם "הארץ", שיצא לאור בתל-אביב, את המדור הראשון של "לשוננו לעם", וכעבור שבוע ביומ"ו, י"ב חשוון¹ פרסם "דאר היום", שיצא בירושלים בעריכת מייסדו איתמר בן-אב"י, בנו של אליעזר בן-יהודה, את מדור "לשוננו לעם" הראשון בו. המדור כאן הכיל מאמרים מן המדור הראשון ב"הארץ" ומן המדור השני בו, שנדפס באותו היום. רק שירו של חבר הוועד דוד שמעוניבץ "שא כנף..."², שתחילתו "שא כנף, ניב-עֶבֶר!" ולכבוד חנוכת "לשוננו לעם" הובא ב"הארץ", הושמט מ"דאר היום" בדוחק המקום ומפני הקושי להדפיס מילים בניקוד. בסך כל הפרסומים ניתנו בשני העיתונים כל המדורים כמעט במלואם, ומיום י"ז בכסלו, שהופיע בו המדור החמישי, נדפס "לשוננו לעם" במועדו בשניהם גם יחד. בתוכם היו המדורים המקבילים חופפים בכול, ורק פעמים מעטות באחד העיתונים נדחה המדור כולו בשבוע "מפני סיבות טכניות" או הושלם בו קטע שחסר במדור הקודם לו. בימי שישי היה "דאר היום" בן ארבעה דפים לעומת "הארץ" בן שמונת הדפים, וחלקת "לשוננו לעם" בו הייתה נכבדת מאוד. המכתרת בראש המדורים "התאומים" הייתה דומה למדדי בעיצובה וזהה בלשונה: "לשוננו לעם – מדור לעניני הלשון העברית. יוצא בכל יום ששי ע"י ועד הלשון העברית ירושלים והאגוד להשלטת העברית תל-אביב בעריכת א. א. א.". ב"לשוננו לעם" נקבע השם האגוד לאחר ששימשו גם הארגון והאגודה. ב"דאר היום" לבדו שינו בסיוון אל "ועד הלשון בא"י", מן הסתם כדי לכבד גם את מערכת המדור ששכנה בתל-אביב ואת הוועד

1. במכתרת "דאר היום" נכתב תמיד ה' טבת וכדומה, וכן על פי רוב ב"הארץ" ובכתבי עת אחרים. במאמרים שבמדורים יש ח' טבת וגם ח' בטבת, לדוגמה, וכן בעיתונים עצמם ובכתבי ועד הלשון, ובהם גם ו' לאלול. במכתרת המדור נרשם רק יום ששי בלי התאריך. יצחק אבינרי, שהשתתף ב"לשוננו לעם", לימד: "והיכן מקפידים על הבית [בטעות ושלא כדין]? ב' זו – שלפני שם החודש – הכרחית רק אם מציינים את התאריך במלה: בשלושה במרחשוון. מה שאינו כן – ג' כסלו וכדו'" (על המשמר, תשי"א = יד הלשון, תל-אביב תשכ"ה, עמ' 63). ברשימתו "כוספה" ב"לשוננו לעם" י"ט חשוון תרצ"ג כתב אבינרי ח' אייר תרפ"ז כדין לשיטתו. אחר כך לפעמים הכניסו עורכים או מדפיסים באקראי ב' זו גם לרשימות אבינרי ולרשימות אחרים שאולי גם הם לא כתבו ב' לפני שם החודש. התאריך במכתרת "דאר היום" היה לדוגמה 5 May 1933, ובגוף העיתון: 5 מאי וגם 5 במאי ו-5.5.

„דאר היום“

לשוננו לעם

מרור לעניני הלשון העברית יוצא בכל יום ששי
ע"י ועד הלשון העברית ירושלים
והאגוד להשלטת העברית, תל-אביב
בעריכת א. א. א.
הכתובת: מ. אורחי, רח' בן זכאי 3, תל-אביב

גליון קס"ט יומ"ו כ"ה ניסן תרצ"ג

בתל-אביב, שבראשו עמד חיים נחמן ביאליק, וכן השמיטו את "תל-אביב" לאחר "האגוד להשלטת העברית". כך נדפס פס במכתרת עד שחדלו לפרסם את המדור. שלושת העורכים היו חברי ועד הלשון המורה מרדכי אורחי והחוקר המדקדק אברהם אברונין וגם חבר "הוועדה לתקנת הלשון ושפורה" יש"י אדלר. האחרון שבשלושים המדורים ב"דאר היום" פורסם בה' באב תרצ"ג בגיליון יומ"ו האחרון בעריכת איתמר בן-אב"י לפני "פרידתו" מעיתונו, והרשימות שבו לא נודעו לקוראי "הארץ", שכבר כ"ז בתמוז פרסם את האחרון שבשלושים ואחד המדורים באותו פרק זמן.² לאחר הפסקה הושב "לשוננו לעם" רק אל "הארץ", ומכ"ט בחשוון תרצ"ה ועד תש"ח הופיע בו כמעט מדי שבוע בשבוע. מן המדורים ב"הארץ" מוצעים לפנינו 425 קטעים בספר-האלבום "שפה קמה" בעריכת סמדר ברק ורונית גדיש ובהוצאת האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשס"ט, על יסוד בחירתו-המלצתו של יוסף עופר. הספר נפתח בהקדמת העורכות ובמאמרה של גדיש "לשוננו לעם" על משמר לשוננו, המסכם את תוכן המדורים ומאיר אותו מתוך סוגיות בעברית שעלו בזמן ההוא וקורותיהן. למדורי הלפט מתוך "הארץ" נלווים ב"שפה קמה" מפתחות שמות, מילים ונושאים, ול"לשוננו לעם"

2. במדור האחרון ב"הארץ", כ"ז תמוז תרצ"ג, הובא המאמר "דקדוקי הבעה", ניסוח מכתבים מאת יצחק אפשטיין, הוא קטע 73 ב"שפה קמה" (ר' להלן). סוף המאמר נדפס כעבור שבוע, ה' אב, רק במדור האחרון ב"דאר היום", וכמוהו עוד שני המשכי מאמרים ותיקים ובסופם "עוד יבוא".

שבקונטרסים ובחבורות משנת תש"ה ועד תשנ"ד יש חוברת "מפתחות" (תשנ"ז). שבעתיים נדרשים מפתחות למדורים ב"הארץ" שלא נכללו בלקט אך תצלומיהם שמורים כולם בבית האקדמיה, שהרי אין הם בהישג קריאה נוחה לכול. ברכה פישלר היא הראשונה שחקרה את "לשוננו לעם" שיצא ב"הארץ" לפני תור "הקונטרסים", ואת פרי מחקרה מן ההיבטים הלשוניים בזיקתם לספרות ולסופרים העלתה במאמרה המקורי "עגנון, ילון וטור הלשון: שיקולי הסופר, הבלשן והפוסק בסוגיית הנורמטיביות", ספר רפאל ניר (בעריכת א' [רודריג] שורצולד ואחרות, ירושלים תש"ס). המאמר המובא בזאת אינו הערות והשלמות למה שנכתב על אודות המדור ב"הארץ".

בעיתון "דבר" מיום י"ד באייר תרצ"ג הודה י. אבינרי במאמרו "לשוננו לעם" לוועד הלשון ולאגוד להשלטת העברית "על כוונתם הטובה שקבעו ב'הארץ' וב'דאר היום' מדור מיוחד לענייני הלשון העברית [...]". הוגי הרעיון ומגשימו למעשה ראויים לברכה אלא שהמעשה יש בו הרבה פגימות [...]". בעצם ימי "לשוננו לעם" בשני העיתונים הוזכר אפוא ב"דבר" גם המדור שב"דאר היום". במבוא לקונטרס "לשוננו לעם" הראשון, חוברת כפולה א' ב', תמוז תש"ה, הודיעה מערכת "לשוננו לעם" כי הצורך לכנס את החומר המתפרסם במדור "לשוננו לעם" [השבועי] בעיתון "הארץ" הניע אותה להוציא את המדור גם בצורת קונטרסים חודשיים, "והקונטרס הראשון הכיל חומר" שנדפס משבט עד ניסן תש"ה. המערכת לא ציינה כי "לשוננו לעם" כבר הוצא לאור ב"הארץ" בראשית תרצ"ג, וכמובן גם המדור ב"דאר היום" לא הוזכר. בכל זאת "לשוננו לעם" מראשית ימיו ב"הארץ" נודע ברבים, ואילו "לשוננו לעם" אשר בתשעת החודשים הראשונים שלו הופיע בד בבד עמו ב"דאר היום" הלך ונשכח עד שגם ב"שפה קמה" נעלם זכרו.

ראוי אפוא לעמוד על מקומו ותפקידו בפעולות ועד הלשון על משמר העברית. העורך אזרחי כתב ב"לשוננו לעם" מיום ד' באדר ב' תרצ"ה על "ביאליק ז"ל שטרם הרבה ביסוד המדור הזה שהיה חביב עליו", ו"ביאליק ז"ל יוצר המדור 'לשוננו לעם' היה דבר מערכת המדור ביום ו' בתמוז תרצ"ה. כבר בסיוון תרצ"ב פנו ביאליק מטעם ועד הלשון והרופא אריה בעהם מטעם הארגון להשלטת העברית במכתב חוזר אל "סופר נכבד" בדבר "החובה הקדושה המוטלת על כל אחד ואחד מאתנו לדאוג להשלטת לשוננו בין כל חוגי עמנו [...]". לשם כך באנו בדברים עם מערכות העיתונים והן נאותו לנו לקבע אחת בשבוע מדור מיוחד ללשוננו (כעין מדור לשבת בעתון 'הארץ') בשם 'לשוננו לעם' ("שפה קמה", עמ' 26). המכתב כלשונו אך בלא שמות כותביו פורסם ב"א בתמוז תרצ"ב ב"דאר היום" מתחת הכותרת "לשוננו לעם" וההודעה "ועד הלשון והארגון להשלטת העברית פנו יחד להסופרים העברים בכרוז דלקמן". הפנייה אל "כל

חוגי עמנו" תבעה אפוא את הפצת המדור בשני עיתונים לפחות.³ א. ז. רבינוביץ (אז"ר) כבר הגה את ביטאון-הלשון לכול ברשימתו "לתחיית הלשון" בגיליון א של "כתובים" בעריכת א. שטיינמן, תל-אביב מנחם אב תרפ"ו: "אם חכמי הלשון רוצים באמת בתחיית שפתנו, עליהם לעמוד בקשר עם העם על ידי אורגן לשוני חי פתוח לכל [...]. לעתים קרובות מורה או סופר מתקשה למצוא בטוי נכון לאיזה מושג שהוא והוא פונה אל האורגן הלשוני בשאלה ולפעמים לרגלי עבודתו מתחדש אצלו ביטוי הגון והוא שולח אותו אל האורגן הלשוני [...] ומתוך המשא והמתן הזה הלשון תפרח ותתחזק". כעבור שנה ותשעה חודשים נוסד "לשונו". על דברי אז"ר הגיב ל. ר. ב"כתובים" גיליון ג: "[...] מדור ספרותי קבוע לענייני הלשון, מדור, כלומר פינה באחד העתונים הקיימים ולא אורגן מיוחד שלא יסכן למטרה כי כעתון ספציאלי יהיה נחלת יחידים ובעם לא ירבו קוראיו", והוסיף: "איני יודע מי צריך למצוא את הדרך הזאת – ועד הלשון או מרכז המורים או אגודת הסופרים ואולי כולם כאחד".⁴ למן אלול תרפ"ו פרסם אברונין ב"כתובים" את סדרתו "מפנקסו של מגיה, הערות במשפט הלשון ובנקוד", וכעבור שש שנים היה מעורכי "לשונו לעם".

בראשית שנות השלושים ישב דניאל פרסקי בתל-אביב וכתב גם מאמרים ל"לשונו לעם". משחזר אל עיר מגוריו ניו יורק חנך ביי"ח בסיוון תרצ"ד את טורו ב"הדאר" – "שאלות ותשובות בענייני לשון" – בדברי הפתיחה האלה: "מסורת נאה וישנה רווחת בעתונות העברית לקבוע מדור מיוחד לענייני הלשון העברית, לבאר מלים ובטויים קשים ולבער שבויים וסלופים מקובלים. [...] כבר ב'המליץ' מ-1903 אנו מוצאים מדור בשם 'לתורת הלשון' – דין ודברים על תקונים ותשובות על שאלות [...]. עתוני אליעזר בן-יהודה בירושלים 'הצבי', 'השקפה', 'האור' היו מקצים בכל גליון פרק חשוב לחדושים ולגלויים לשוניים [...]. בימינו אלו פשט המנהג הזה ביתר תוקף. 'הארץ' בתל-אביב מביא בכל גליון של ערב שבת הוספה חשובה מטעם ועד הלשון בשם 'לשונו לעם'.⁵

3. פנייתם של דוד ילין, נשיא ועד הלשון, וד"ר ש. אייזנשטאדט, מזכיר הוועד, אל "הקוראים העברים הותיקים בארץ ובגולה לרשום אגב קריאתם את המלים המיוחדות שהם נתקלים בהן אגב קריאתם ולהמציא לידינו את רשימותיהם [...]" פורסמה ב"הארץ" וב"דאר היום" בה' בשבט תרצ"ב וב"הדאר" שבגולת ניו יורק בכ"ח באייר. תגובות וידיעות מטעם הוועד הופצו בכמה עיתונים בזמן אחד.
4. עורכות "שפה קמה" הבינו כי "הוגה המדור ומייסדו – כך עולה ממה שנכתב במדור עצמו – הוא חיים נחמן ביאליק", בראש הקדמתו, עמ' 6.
5. בגיליון ז (תרצ"ו) סיפר פרסקי: "המליץ' בפטרבורג היה העתון העברי הראשון שהבין את הסוד כי יש לעזור להתקדמות הלשון ולעכולה [...] גם ביוזעים ובהכרה על ידי רשימות ומלוניס קטנים ושאלות ותשובות [...] ובשנת 1903 הונהג בו המדור 'לתורת הלשון' מגיליון 6 עד גליון 157". ואולם באמת קדם לו המדור "להרחבת

ה"אור", לדוגמה, ייעד למילים מחודשות את המדור "לתחיית הלשון". שלושת עיתוני בן-יהודה יצאו בהשתתפותו הקבועה של בן-אב"י, ולפרקים היה הוא העורך הראשי. ראוי להוסיף עליהם את "דאר היום", שכן בפינות "הערות קטנות בלשון" שפורסמו בו בשנים 1919–1920⁶ נמשכה מסורת מדורי הלשון, ובעיתון הזה הספיק בן-יהודה לפרסם כשמונים מאמרים בשדה העברית ובשאלות העם והארץ. אמנם כשכתב פרסקי את סקירתו בתרצ"ד רק ב"הארץ" הופיע "לשונונו לעם", אך כלום לא היה ער שבראשית תרצ"ג גם ב"לשונונו לעם" הירושלמי נתפרסמו רשימותיו? מתוך כתבות ב"דאר היום" דלה פרסקי את המילים המחודשות הרפתקן ושיאון, ובציון שם העיתון הזה הביאן ברשימתו "חידושים" במדור מיום י"ב בחשוון בשני העיתונים.⁷ בימי הפרסום הכפול הפנה שלמה האלקושי במאמרו "להאיר ולברר", שנדפס בייז' כסלו בשני העיתונים, אל "המדור 'לשונונו לעם' ('הארץ' י"ט בחשוון)", ואל המדור שנדפס ב"הארץ" הפנה ע. בן-עזרא במאמרו שנדפס ביי"ח בניסן במדור שבשני העיתונים. לא נסתייע למדור ב"דאר היום", ושמו לא הוזכר ב"לשונונו לעם". באמצע תרצ"ג ביקשה מערכת "לשונונו לעם" לשלוח מכתבים רק אל כתובתה בתל-אביב ו"לא ע"י מערכות העיתונים כדי להימנע מעיכובים". ההפניות במאמרים היו אל המדורים הקודמים בתאריך צאתם, ועל פי תאריך לא חופף בשני העיתונים מתברר באיזה עיתון קרא מי שהגיב על מאמר מסוים. גם הפניות אל גיליונות ממוספרים בספרות כשיטת "הארץ" ואל גיליונות ממוספרים באותיות כשיטת "דאר היום" חושפות את העיתון שבו קרא מי שהפנה אל "לשונונו לעם".

ניגודים חדים מדעת בין "דאר היום" ובין "הארץ" עמדו בסימן מחלוקות חריפות בשאלות "צבע" הכותרות זועקות השערוריות (גם בסימני קריאה) והעברית מרובת החידושים ומדבירת הלעז ב"דאר היום" לעומת הסגנון המאופק ב"הארץ", שחידושי העברית בו היו במידה מחוקה, וכן בשאלות הפולמוסים ו"הדעות המדיניות והציבוריות", ועמד עליהן בן-אב"י בספרו "עם שחר עצמאותנו: זכרונות-חיי של הילד העברי הראשון" (תל-אביב תשכ"ב, פרק 83

הלשון", אשר למן 1887 הופיע בוורשה בעיתון היומי "הצפירה" בעריכת נחום סוקולוב, וגם המדור "קריית ספר" שם יועד לענייני לשון. מסוף המאה התשע-עשרה הוקצו בעיתוני הילדים בגולה פינות מיוחדות ללשון העברית, "תרומת עיתוני הילדים להחייאת הלשון העברית" (הרצאתי ביום עיון בירושלים, תמוז תשס"ב).

6. ובהן התיקונים: "לקח חלק הוא מבטא אירופי והנכון – השתתף או נתן חלק ל", הבחנה בין שם ובין שמה ועוד, ספטמבר 1919.

7. טורו של פרסקי ב"הדאר" שב וחודש בסיוון תרצ"ו ושמו "ענייני לשון – ידיעות שאלות ותשובות – מאת פ. דניאל". חותם "לשונונו לעם" טבוע בתוכנו ובמתכונתו, כי העורך פרסם בו את החלטות ועד הלשון ותשובות בענייני מילים, דקדוק וניסוח.

ופרק 119). כמובן ולא במובלע, תחרות מסחרית על לב הקוראים־הקונים ניטשה בין העיתונים.

ה"ארץ" התל־אביבי, שהוכתר בתואר "הגון" לעומת יריבו הירושלמי "הצהוב", היה בימה ראויה ל"לשונונו לעם" גם בזכות עורכו ד"ר משה גליקסון, שנודע בעברית המשובחת שלו והיה חבר הוועד משנת תרפ"ו (מידע שיועיל גם לקוראי "שפה קמה"). תרעומתו של גליקסון על "הלשון הברברית, המסורסת והמקולקלת ב'דאר היום'" באה על ביטויה במאמרו "על העתונות הצהובה", שפרסם ב"הפועל הצעיר" 1, תשרי תרפ"א, שנתיים לפני שמונה לעורך "הארץ" ושנה בלבד לאחר שנוסד "דאר היום". על דמותו ופעילותו של גליקסון עמד בהרחבה נתן אפרתי בפרק "ביקורת על ועד הלשון מבית ומחוץ" בספרו "מלשון יחידים ללשון אומה" (ירושלים תשס"ד). העברית המשובחת לפי השקפת גליקסון, שאותה השתדל להנחיל לעיתונו, תישמע גם מהוקרתו לעברית של י"ד ברקוביץ: "סגנון עברי מופלא, משובל אך לא מסולסל, שרשי־מהותי ולא ארכאיסטי, מעשה מקשה ללא קושי, אבל גם ללא משחק והתייפויות" (במאמרו "ברקוביץ השני", הארץ, 6 בדצמבר 1935). בן־אב"י סיפר ב"זכרונות־חיי" כי לעניין חידושו עצמאות סח לו גליקסון: "מלה זו יצירתך היא. אבל כולנו, ואפילו ב'הארץ' המסתייג מהרבה חידושי־לשון, משתמשים בה" (עמ' 509). את הסתייגותו מחידוש מילים מרובות כבר הביע גליקסון במאמרו "על השמוש במילים לועזיות" בכתב העת "שפתנו" תרפ"ג: "אין להתיר את הרצועה" בקבלת מילים לועזיות, אך גם נדרשים "עכוב וצמצום לצורך הרע במיעוטו". יש מילים שכל תרגום להן שטחי ו"מרושש את הרעיון", כי אינו מביע את "היקף המלה" לדיוקו אלא מרחיב את גווניה או מצמצם. לדעתו, הרחקת המילים הלועזיות כל־עיקר משימוש לשוננו היא מסקנה קיצונית של הפוריסטים, ו"האסור הגמור על המלה הלועזית ברוחם של בן־יהודה וחבריו תקלה היא לנו והפסד תרבותי גמור" (עמ' 18). בעברית יפת הסגנון שלו כתב גליקסון במאמרו זה פרובלימה, פוריסמוס, אוניוורסאלית ועוד מילים לועזיות. סופרי "הארץ" מאסו במהפכת העברית שביקש בן־אב"י לחולל ולהחדיר לעיתונ־שופרו, וחכמי ועד הלשון בדרך כלל התעלמו מהמצאות הלשון גודשות סאת החדשנות האלה אשר המתמיהות שבהן נחשבו גחמות לשעה. בתחילה השתדלו בן־יהודה ובנו לברר אם אמנם יוכלו להשתתף ב"הארץ", אך לאחר שפרסם בן־אב"י מאמר אחד ביוני 1919 בעיתון "חדשות הארץ", שלאחר מכן בדצמבר 1919 הוסב שמו ל"הארץ" – "אחדות קדושה" זו בעתונותנו התפוררה כמעט למן הלהותה, והוא ואביו "הוכרחו להסתלק מכל ענין השתתפותם ב'חדשות הארץ'" (גרסת בן־אב"י ב"זכרונות־חיי", עמ' 370). משחשו דחויים "כי לא היו בני העלייה הרוסית" יסדו בתגובת מחאה את "דאר היום", עתון יומי מדיני, ספרותי ומסחרי. בגיליון הבכורה, שיצא לאור בי"ב באב תרע"ט

(1919.8.8), הציג העורך בן-אב"י במאמרו "תכניתנו" מטעם מועצת המערכת את עיתונו "שנועד לילידי הארץ ההולכים ובוגרים, משוחררים מכל השפעה גלותית". לתפקיד שמילא "דאר היום" נדרש יוסף לנג בספרו "דבר עברית!" (ירושלים תשס"ח) בפרק "דאר היום" ובפרק "מהלכים להשלטת העברית". על "דאר היום" סיפר אורי קיסרי, שפרסם בו מאמרים רבים ושנים אחדות ובכללן שנות "לשוננו לעם" היה מזכיר המערכת שלו, בפרק "כותנות הפסים של איתמר" בספרו "זכרונות ליום מחר: עתים, עתונים, אנשים" (תל-אביב תשל"ה). גליקסון לגלג על הרכילות וה"מירעשים" (סנסציות ולעתים "סקופים") ב"דאר היום" ועל לשונו "שיש בה מלים מחודשות מטומטמות מלים-ממזרים שאין להן שורש וענף באילן העתיק" (בגיליון "הפועל הצעיר" תשרי תרפ"א).⁸ במעמדו ועמדתו של "דאר היום" במאבקים למען העברית ולעזרת בן-יהודה דן אפרתי בספרו הנזכר לעיל. על "חרושת המלים וסגנונם הצעקני של עתוני בן-יהודה" שקדמו ל"דאר היום" צעקו חמס י. ח. רבניצקי (לימים חבר הוועד) במאמרו "שפה ברורה ונעימה!" (כנרת, אודסה תר"ן) וחבריו לביקורת הזאת. מאמרים חשובים בעתם על הרחבת העברית וטהרתה מובאים ב"לקט תעודות לתולדות ועד הלשון והאקדמיה ללשון העברית תר"ן-תש"ל ולחידוש הדיבור העברי" (ירושלים תש"ל). גם תמיכה רבת-ערך בחידושי המילים של בן-יהודה ושל הוועד הביעו מורים ומלומדים במכתביהם אל פינות הלשון בעיתוניו: "יש בלשנים בירושלים ומירושלים יצא משפט מלים מחודשות לכל הארץ" (האור, אדר תרנ"ד). עניינו של המאמר הזה הוא העברית הכתובה הנערכת ומתוקנת בעיתונים ובכתבי ועד הלשון בתקופה שצמח בה "לשוננו לעם".

"לשוננו לעם" השבועי היה אפוא מדור אחד בשתי אכסניות מתחרות ועיונות זו את זו אשר העברית המובהקת לכל אחת מהן הייתה שונה ומתרחקת בידעים מן העברית שאימצה לה יריבתה. מאלפים דברי בן-אב"י בהרצאתו "כיצד נוצרה עתונותנו היומית?" בתערוכת העיתונות ב"אוהל שם" במרס 1932: "חדשות הארץ" [לימים "הארץ"] – נסגרו שערי בפני ילידי הארץ על ידי עורכיו הראשונים מיוצאי רוסיה [...]. 'האור' ו'החרות' התחרו זה בזה כ'הארץ' וכ'דאר היום' בימינו, והוא [=בן-אב"י] הוכרח אפוא לאסוף מסביבו חבורת צעירים מקומיים שהמשיכו אז בעיתון היומי 'דאר היום' את עתוני בן-יהודה מלפני מלחמת העולם הראשונה. נבואות המתנגדים ש'עתון הילידים' לא יראה אור יותר מששה

8. "דאר היום" והעברית שבו היו ללעג גם במובאות ששובצו במאמר "כל האמת על שח-רחוק", אקדם 27 (אלול תשס"ד). דברי ביקורת על סגנון הכתיבה של בן-אב"י ו"דאר היום", אשר רוב הדברים הנחרצים שהובאו לעיל אינם בכללם, הביא שלמה הרמתי בפרק "איתמר בן-אב"י, תרומותיו לעברית המדוברת והכתובה" בספרו "לויים במקדש העברית" (תל-אביב תשנ"ו, עמ' 115–128).

שבועות הופרו [...] ("דאר היום", כ' בניסן תרצ"ב), ובכל זאת התוודה שם: "למדתי מ'הארץ' ומ'דבר' לא מעט". בן-אב"י היה בן להורים ילידי ליטא, ובמאמרו "ב'מולדת' הליטאית", אשר לאחר ביקורו בליטא בפברואר 1933 פרסם בעיתונו (7.7), הצהיר כי בליטא ראה "ארץ אבות מחוץ למואבת המקורית". ליטא הייתה אז חלק מרוסיה, אלא שאנשי העלייה הראשונה נחשבו "בני היישוב בארץ", ואילו "הרוסים" עלו בגלי העלייה השנייה, אשר בניה רובם ככולם באו מרוסיה ובדרך כלל לא אהדו את בני היישוב הנמצא. "העלייה השנייה מבשרת את חיסולה של היוזמה הלשונית מבית מדרשו של בן-יהודה. ב-1904 עוברת הנהגתה של היוזמה התרבותית מידיהם של בן-יהודה ובני חבורתו אל מנהיגי הציונות הרוסית על ידי שלוחיהם – אנשי העלייה השנייה", סובר יובל עמית במחקרו.⁹ ב"דאר היום" ראה בן-אב"י את "שופרה של הילדות" ("מינאם הוידוי", דאר היום, ה' באב תרצ"ג), ו"כולם מצאו להם בו עיתון מושרש בחיי ירושלים והישוב" ("זכרונות-חיי", עמ' 511). מתנגדיה של מערכת "הארץ" כינוה "אסכולת אודיסה", ובן-אב"י שקל בתחילה לבנות "כעין גשר ראשון בין 'הרוסים' (שרובם התרכזו במשך שנים בעיקר בעתון 'הארץ') וה'ילידים' (שהתרכזו ב'דאר היום') (שם, עמ' 481). בפי סופרים ועיתונאים היו קוראי "דאר היום" – "הילידים" ו"בני הדור השני לילידים", "חברי 'בני בנימין'", שהיא "סיעת ילידי הארץ" וגם "סיעת הצעירים החקלאים", וכן "בני המושבות", "האזרחים" (הלא "הסתדרותיים"), "היישוביים" ו"ירושלמים". במאמר ההספד "בן-אב"י האל-שני" סיפר פרסקי: "[...] נתפשט 'דאר היום' בין עדות המזרח ורבים מן הספרדים, התימנים הצברים, יהודי המזרח שמעולם לא נזקקו קודם לכן למכתב-עתי עברי" (הדאר, ט"ז באייר תש"ג), ויוחנן פוגרבינסקי, שהשתתף בעיתון הזה בראשיתו, כתב ש"דאר היום" היה כלי מבטא לילידים ולצבור האזרחי, ו"הארץ" היה קונסרבטיבי בלשון, מה שאין כן 'דאר היום' שהשתדל עד כמה שאפשר לחדש מלים שהנפש היפה סלדה מהן" (הדאר, תשט"ו). בפרק "הארץ ו'דואר היום'" בספרו "תולדות העתונות העברית בארץ ישראל" (ירושלים תשכ"ד) סיפר ג. קרסל כי אמנם "הארץ" ראה ביריבו "עיתון צהוב", אך "היה נקי מדיי מלהעלות כינוי זה על דפי העיתון ובדרך כלל כך נהג גם ב'דואר היום'". ואולם היו גם היו התרסות ביקורת מרה הדדית.¹⁰ "הפועל הצעיר" קרא את העורך הירושלמי "האביר הלבנטיני" (5.11.26), וב"פלפלאות"

9. לקראת תרס"ד: השינוי המוסדי ביוזמה הלשונית של אליעזר בן יהודה ושל בני חבורתו, עבודת גמר, אוניברסיטת תל-אביב, 1999, עמ' 12 ובהרחבה בפרקים 5 ו-6.

10. ב"דאר היום" ביקורת במאמר "אמר עזמות", 30.12.32, ובדברי בן-אב"י, 7.7.33, וכן לעניין האיבה העזה כלפי עיתונו ב"זכרונות-חיי", עמ' 376, 505-510 ועוד.

(9.8.32) ראה בן-אב"י להזכיר שכך כינו אותו גם ב"כתובים" [ב; תרפ"ח] וב"הארץ". ק. י. סילמן, שהיה מסופרי "הארץ" עד שפוטרו ב-1921, סיפר כי "ד"ר ש. פרלמן, מסגן העברית ב'הארץ' [עד יולי 1922] היה מקפיד מאוד על סגנון הלשון והיה חוזר ולוטש כל משפט וכל מילה" (קרסל, "תולדות העיתונות", עמ' 138; ועיינו בהערה 23). קרסל הוסיף: "וכן לא סלח בן-אב"י שבי'הארץ' ערכו את מאמריו [לדברי בן-אב"י מאמר אחד ב"חדשות הארץ"] ושיפצום לפי כללי הדקדוק ולפי נוסח-כתיבה שלא היה כלל לרוחו. הוא נפגע בעמקי לבו מכך, שאנשים 'מקורב באו', היינו 'הרוסים', ילמדו עברית את הילד העברי הראשון" (עמ' 143). ב"מלחמת התרבות" בין "הארץ" ל"דאר היום", בייחוד בשנות התגבשותם, דן עוזי אלידע במאמרו "עתונות 'צהובה' מול עיתונות 'הגונה'" ¹¹. העוינות הלכה וקהתה בהכפשות המילוליות, אך לא נמוגה בימים שהופיע "לשוננו לעם" בשני העיתונים.

"לשוננו לעם" כשמו כן הוא נועד להמציא מהלכים להחלטות ועד הלשון ולעצותיו בקרב רבים, קוראי "הארץ" וקוראי "דאר היום" גם יחד. בן-אב"י לא היה חבר ועד הלשון ולא שותף גם באחת מוועדותיו, ואולם עמדה לו זכות אביו ואף היה מקורב אל כמה מחברי הוועד אשר לפני היווסד "לשוננו לעם" וגם בזמנו מצאו ב"דאר היום" בימה נאותה למאמריהם בענייני השעה ובשאלות העברית. יוסף קלוזנר כתב שם "נגד הפסקת העלייה" (20.3.30), וגם אחיו ב. אליצדק, ידידו נחום שלושה ואחיו מ. כרמון פרסמו שם מאמרים, וסלושץ אף בירך את בן-אב"י במסיבת "פרידתו" מעיתונו. אזרחי, שהיה מורה לעברית בבית הספר בירושלים (על פי "זכרונות-חיי", עמ' 77), ובנו יריב השתתפו ב"דאר היום", וסילמן, שהיה חבר בוועדות של ועד הלשון, כתב מאמרים לעיתון של ידידו, והוא ובנו ראובן חיברו לו תשבצים. "דאר היום" הוציא "הוספה ספרותית" מיוחדת לכבוד ביאליק במלאות לו שישים ופרסם את הרצאתו "המתמיד, על הרב קוסובסקי" (4.12.31) ואת הרצאתו על רדיפות היהודים (26.6.33). שורש הריחוק וההסתייגות של הוועד מבן-אב"י ודרכיו היה נעוץ בדעותיו, בהתקפותיו החריפות על אישים נכבדים מאוד ובעשייתו הגדושה בעברית, שלא ידעה שבעה, ולא דווקא בחרם ובמשטמה אישית, שלא כל חברי הוועד והסופרים רחשו כלפיו.

11. קשר 26 (נובמבר 1999). כותרת המשנה היא "העימות על עיצוב דמותה של העיתונות הארץ ישראלית בשנות ה-20". אין במאמר דוגמות לשון, אך הובאו בו דברי ביקורת של גליקסון. שורשי הביקורת על הסגנון הצעקני נבטו בהסתייגות מכל עיתוני בן-יהודה, ועליה כתב עוזי אלידע במאמרו "עתונות הסנסציה בארץ ישראל בתחילת המאה ה-20", קשר 11 (מאי 1992).

"מבקר זועם" מתח ביקורת על "לשוננו לעם" במדור "קרא כהלכה" ב"דבר" לאחר שפורסמו בו (בי"ט באדר א' תרצ"ה) תיקונים לא מוצדקים לשני "פגמים" שנמצאו בעברית שב"דבר", וכעבור שבועיים השיב לו אזרחי: "[...] לא נאה בייחוד העוקץ כאילו העורכים מציינים רק את הטעויות ב'דבר'. לרוב מסמנים אנו את הטעויות שב'הארץ', ועורכי 'הארץ' לא רק שאינם מתרעמים עלינו אלא מחזיקים טובה לנו על כך מאוד" (במדור מיום ג' באדר ב'; קטע 96 ב"שפה קמה"). ואולם חברי הוועד כמעט לא שעו לעברית שלא כתיקונה אשר בלטה ב"דאר היום" עד להרגיז, וכיוון שהייתה כמשאלת העורך בעל הדעה הנחרצת, לא חיפשו להם עצה נגדה. בין עורכי "הארץ" ובין ועד הלשון נקשרה אחוות עברית, ואילו עורך "דאר היום" המורד במוסכמות קרא תיגר על מעשי הוועד ומחדליו וכתב ב"דאר היום": "העזובה בכתיב העברי רבה למאוד [...]. מדוע לא יכנסו ביאליק וילין את כל הסופרים ואת כל העיתונאים לוועידה מיוחדת? לא זו הפעם הראשונה לנו לעורר את ועד הלשון משאננותו" ("להקלת הכתיב", י"ז ניסן תרצ"ג); "גם לי כלכותבים במדור 'לשוננו לעם' הזכות – אף החובה – להוציא החוצה את הרעיונות המפכים בי, ותיקותי האחת היא, כי יימצא העוז בקרב עתונאינו וסופרינו לכנס את הוועידה ההכרחית אשר תדון באחת השאלות היותר חיוניות לשפתנו העברית" ("ישוב להקלת הכתיב בשפתנו", י"ט אייר תרצ"ג); "יש לנו ועד לשון מיסודם של בן-יהודה, פינס, יעבץ והיום ביאליק וילין, אולם ככל האבודעות [=האבידות?] (האקדמיות) בעולם, כן גם 'ועד לשוננו' כאן שמרני הוא עד אפס מתום [...] ורק תנועה עממית 'מלמטה' תוכל לעודדו לפעולות" (במאמרו "ליפי המיבטא בשפתנו – מיכתב ליצחק אבן (אפשטיין)", י"ח סיון תרצ"ג). בגיליון ערב שבועות תרצ"ג כתב במאמרו "הצעות ומסקנותיהן, מסביב למאמרים אשר נכתבו בבעית הכתיב": "מי כמותי, בנו של אבי 'ועד הלשון' להוקיר את המוסד הניכבד הלזה גם להביע אמון מלא בעבודת שני נשיאיו העכשוויים. בכול ארצות העולם הולכת ה'אקדמיה' בעקבות הסופרים והמשוררים. היא פוסלת מילה זו או אחרת [...] ורק לעתים רחוקות יוצרת היא בעצמה מלים חדשות או צורות חדשות. לא כן אצלנו, ששפתנו חנוטה ובן-יהודה קבע אז תורה להלכה שקורטוב 'האקדמיה' הלא הוא 'ועד הלשון' חייב לשבת על האובניים בכדי להחיות את כל הנחוץ לנו. יצירות אלו אינן טבעיות הן ידוע לכול ומאות ממלות ועד הלשון תמותנה בהמשך הזמן. לעומתן מאות אלפים הן המלים והצורות אשר אבידענו המחרי – האקדמיה בכינויה הלועזי יהיה מוכרח לקבלן מתוך רצון או גם מתוך אונס. כול הרע והמתנגד לרוח לשוננו ייזרק ויימחק. חושמה [=חוקת שלטון מוגבל] לא התקבלה ולא תתקבל יען זרה היא לרוח שפתנו. מיללון, קידמה, אהדה, רישרוש (של ביאליק!), ייעור, אכזבה, עצמאות, תקדים, השבתה נתקבלו ושום כוח בעולם לא יגרשם מִקִּרְבָּהּ? יען בשר מבשרה היא". גם את עצמאות, השבתה וייעור (שביאליק שיבחה) חידש בן-אב"י,

ובתקדים ואכזבה שלו התנאה במכתבו אל פרסקי (מכתב אשר חזר והדפיס אביגדור בן-סירא ב"לשונונו לעם" סיוון-תמוז תשל"ג, עמ' טו-טז).¹² לשאלה "מה פרוש השם המיוחדש תקדים?" השיבה מערכת המדור: "תקדים: פרעצעדענט, בלעז" (אלול תרצ"ה; קטע 137 ב"שפה קמה"), ולא ראתה לציין כי מילה זו שהשתמשו בה ב"לשונונו לעם" מראשיתו, היא חידוש מובהק של בן-אב"י, אשר במשקל הזה יצר לדוגמה גם את תסבין שנתקבלה ואת תדחית ותחנית, והן לא נקלטו. "מונחים שנקבעו ע"י ועד הלשון" פורסמו במדורים אחדים, ואולם בן-אב"י ובמידת-מה העוזרים עמו התנכרו לכמה מהם, כל שכן למילים לועזיות שלא היו מודרות-שימוש גם בקרב חכמי הוועד. בוודאי בעצה עם עורכי המדור כתב פרסקי ברשימתו "חידושים": "שיא", ההישג הגבוה ביותר [...] מצויה פעם אחת בתנ"ך (איוב כ"ו) [...] מעתה שוב אין צורך במלה הלועזית 'ריקורד', כי יש לנו תמורתה יפה ממנה והיא עברית גמורה. 'הארץ' וידברי משתמשים ב'שיא' ורק 'דאר היום' בחר לו דרך משלו 'שיאון', וזה שם החרמון" (בשני העיתונים, "ב חשוון תרצ"ג). ב"דאר היום" הייתה שיאון רגילה, כגון "השיאונים של הצום של גנדי" (9.7.33).¹³ ב-3 בנובמבר 1932 סיפר שם בן-אב"י כי את שיאון חידש עם סילמן יחד, וב-30 ביולי 1933 התעלם מההמלצה שכבר פורסמה ב"לשונונו לעם" וקבע את שיאון ברשימת "השמות התנכיים מקור לא אכזב ליצירת מלים".

"העברי החדש הראשון שנולד בארץ [...] נמנע מלהשתמש בשפתו העברית אפילו במלה זרה אחת ואפילו במלים בינלאומיות שכבר נתאזרחו בשפתנו ונתקבלו על ידי בעלי הסגנון הפוריסטי ביותר", כתב ראובן בריינין במאמרו על בן-אב"י (דאר היום, 23.6.33). מילים מחודשות ורגילות ב"דאר היום" היו גם בשלושת עיתוני המשפחה הקודמים, ובהן שח"רחוק למן תרס"ג, מברקה, כתבה, אפנה, שכתבה חמדה בן-יהודה ב"השקפה" תרס"ד ואולי חידשה אותה, ריאיון, שחידש בן-יהודה, ומסדרה, שבתחילה הייתה חלופה להסתדרות, כגון מסדרה ציונית וב"דאר היום" הייתה גם מכונת סידור האותיות בדפוס, כמוה כסדרון. דור"י ששימשה בהם הוצאה בד' בתמוז תרצ"ב מ"דאר היום" בהינף עט עורך מפני "יום הזדורי גדול" (מן "התדורי" ובדמיון להיסטור), ואחר כך נעלמו דוריה, שחידש בן-יהודה בשביל קורות הימים, ונגזרותיה דוריית ישראל ואמת דוריית

12. במכתבו זה אל פרסקי סיפר איתמר בן-אב"י כי בפגישתם בתל-אביב בירכו ביאליק על חידושו מכונת, והוא השיב לו: "אתה הנצחתה", והתכוון לשירו של ביאליק "המכונת", אשר פורסם ב-1933.

13. "תעופת שיאון של מעופפים" (9.2.33), ובו בעמוד בדיעה אחרת "רקורד חדש בתעופה!" ומכל מקום לא שיא, שממנה התעלמו ב"דאר היום"; "השיאון של הסכום" (4.7.33). "שיאון חדש בדברי ימי העליה!" נכתב ב"העולם" (ברלין), כ"ט בניסן תרצ"ה.

(=היסטורית; 28.4.29).¹⁴ גליקסון במאמרו על מילים לועזיות משנת תרפ"ג הבהיר שההיסטוריה היא מן המילים שאין צורך ודרך לתרגם. ב"דאר היום" מטבע היקפו וזמנו היו המילים העבריות שחודשו כדי להוריש את הלוועזיות רבות יותר מביתונני בן-יהודה שקדמו לו, ומבחר מילים אופייניות לו יוכיח. הן שימשו לא מעט ואף תדיר, ואין בהן מילה יחידאית.¹⁵ רובן מילים מ"דאר היום" בשנים שלקראת פרסום "לשוננו לעם" ובשעתו, כי הן שמילאו את הרקע העברי למדור, ומקצתן מזיכרונותיו וסיכומיו שכתב בשנות חייו האחרונות: (1) שח'רחוק, שנדפס במכתרת "דאר היום", ולמן מאי 1932 – שרחוק ופעמים יחידות שח ("צלצל השח", 2.6.24) וגם הנטיות שרחקתי וכיו"ב; (2) המען למברקים; (3) אבידע (שמקורה אַבִּידֶע, שם בנו של מדין), אבידעה ואבדעה; (4) מאחדה כל-מעמדים (14.4.33), מאחדה לאומית (21.6.33); (5) כנס"ה ציונית וכנסיות למיניהן; (6) אמיריים ומר"ים; (7) וזיר ההון (26.2.33), וזירי ההסכמה (5.5.20), וזרת החוץ (26.2.33) – משרד ממשלתי, וגם וזרת השולטן (הממשלה העות'ומאנית); (8) חידושי מוֹבָאָה ומִצָּאָה (9.7.32);¹⁶ (9) מַעְגָּם (14.11.33) ומַעְגָּמָה; (10) מוֹרְשׁוֹן ולעתים

14. ב-8.7.32 בכותרת בולטת נכתב "יום הזדורי גדול", וב-15.7.32 השיב בן-אב"י במדורו "פלפלאות" על תגובות משתאות למקרא הזדורי ש"הגיעו מכל הבירה" ("דאר היום" היה עיתון ירושלמי מובהק) בכתבו: "אפס, מתוך נקע־מה של הקהל לא עשתה מילה זאת את דרכה קדימה". לדבריו, כיוון שדוריה לא הצליחה ודורי – היסטורי – ודורין – כותב הדורות – היו "קשות", שינה את "התדוריה – דורות מתעקבים זה אחר זה – אל הזדוריה, כי ת' לפני ד' נעשית ז"י". מאז היו בעיתונו "שעון ההזדוריה" (23.12.32), "הזדוריין" (=היסטוריון) ועוד.

15. כדי שלא להלאות, רק למקצת המילים נרשמו כאן מראי מקום, ובייחוד לרגילות פחות ולדוגמות מעניינות. רשימות מילים שחידש בן-אב"י הביאו רפאל ויס ב"לשוננו לעם" תמוז תשכ"ב ואביגדור בן-סירא שם, אייר תשל"ג, אלא שרוב החידושים האלה נרשמו בלי מראה מקום ושנת ההופעה ונשאבו בעיקר ממאמריו, מסיפוריו ומפרקי זיכרונותיו של בן-אב"י. ראובן סיוון הביא בחוברתו המועילה "ראשית הרחבת הלשון בימינו" (שם, מרחשוון תשמ"ב) כמעט שלוש מאות "מילים חדשות ראשונות" שהוצעו בתקופה הראשונה לתחיית הלשון (עד תרע"ב) ואף נתקבלו ובהן שתיים-עשרה מילים שחידש בן-אב"י. לעניין מעמד "לשוננו לעם" ב"דאר היום" חידושי הלשון המיוחדים לעיתון הזה הם המאלפים. רשימת "חידושי מילים של בן-אב"י" בספרו של הרמתי (הנזכר בהערה 8) שואבת בעיקר מן הרשימות של ויס ובן-סירא כהודעת המחבר בסוף הערה 30.

16. ב"פלפלאות" ה' בתמוז תרצ"ג סיפר בן-אב"י כי מימי בחרותו כתב "מוצאה אקספורט ומובאה אימפורט, שתיהן תנ"כיות עתיקות. לדעתי, נוטרות שתיהן לא רק את רוח הלשון – וזה העיקר ביצירת מלים חדשות – אלא גם את הנגן המיוחד אשר להן בשפות אירופא". לכן נכתב בעיתונו "המובאה והמוצאה בין ארץ ישראל וקפריסין" (4.7.33; וגם ב-2.3.33). גם ברשימת "השמות [הפרטיים] שהם מקור למילים חדשות" מ-25.7.33 הביא אותן. מראה המקום שם שגוי, ובן-אב"י לא יכול

מורשון, מורשוני כמעט בלבדיות וגם מורשון עירוני; (11) שתפן (31.5.32), משטר שתפני (גם במאמרו של מ. כרמון, 14.5.33), שתפנות, וביטל אותן גליקסון במאמרו על המילים הלועזיות ב"שפתנו" תרפ"ג; (12) חפשי (23.12.32) ולפעמים דרורי; (13) ארצני ("זכרונות-חייו", עמ' 177) וארצאי; (14) ישבנות, גרמניה הישבתית (19.5.20); (15) יתן (חידושו על יסוד השם הפרטי יתָרן בתנ"ך) וממנו יתרנות (23.7.33); (16) אִרְיָה (10.1.30), וידיעות קלוטות מן האוויר (=שנשמעו ברדיו; שם), רַעְדִּיָה (3.7.32), רַעְדִּי (8.9.32) וגם עיר־מקול (רדיו סיטי) (23.3.30); (17) ירכתון, ביקורת עוקצנית וגם סיפור קליל בהמשכים שמקומם בירכתי העיתון: הרצל הירכתונאי (5.7.32); (18) מיתקף הגדיר ב־אב"י את הפרטיכלים של זקני ציון (12.7.33); (19) פרטי־כול (תשובת הוועד ב"לשוננו לעם": "פרטי־כלי התחכמות תמימה כגון דע־פתע, דעפעשע"; קטע 342 ב"שפה קמה"); (20) חידושו בטאון (כותרת המשנה ב"דאר היום" למן תרצ"ב הייתה בטאון יהודה העצמאית); (21) תחדיד, חידושו ב"העולם" מראשית שנות העשרים, תחדידאי, מחדד (17.7.33); (22) רוני (24.5.33); (23) חידושו מועדון (16.7.33) ועוד. בשנים ההן שימשו כנגדן ב"הארץ" בדרך כלל: (1) טלפון, (2) כתובת לטלגרמות וטלגרמות רבות, (3) אקדמיה, (4) קואליציה וגם פדרציה, (5) קונגרס, (6) אדמירל, (7) מיניסטר, (8) אימפורט ואקספורט, (9) טרגדיה, (10) סינט ופרלמנט וכן פרלמנטרי, (11) סוציאליסט, (12) ליברלי, (13) טריטוריאליסט, (14) קולוניאליזם, (15) בולשביסט ובולשביזם, (16) רדיו, (17) פיליטון ופיליטוניסט, (18) פמפליט, (19) פרטוקול, (20) אורגן,¹⁷ (21) קריקטורה וקריקטוריסט, (22) מלודי, (23) קלוב (שנים רבות בלטה ב"הפועל הצעיר" בהתרסה נגד מועדון של ב־אב"י).¹⁸

להתכוון אלא לשם הפרטי מוֹצֵא (בן זמרי). ביאליק הציע את יצוא ויבוא וקמו עליהן עוררין, כמתברר בקטעים 327, 331 ו-333 ב"שפה קמה". שמואל קרויס בביקורתו על "מלון חידושי ח.נ. ביאליק" מאת אבינרי (תל־אביב תרצ"ה) לא קיבל אותן כלל והציע תחתיהן את מפקן ומעל (העולם, אייר תרצ"ה). קרויס והמתדיינים בתרגום אקספורט ואימפורט התעלמו מן מוצאה ומובאה, שהיו שכחות ב"דאר היום" כמעט מראשיתו, ואולי נעלמו מעיניהם המילים האלה.

17. ב"כתובים" תרפ"ו כתב אז"ר "אורגן לשוני" שלוש פעמים, ול. ר. כתב "אורגן מיוחד", שאינו רק "פינה בעיתון". ב"הארץ" מייד בסיוון תרצ"ג הגיב אברונין במאמרו "בקורת זעומה על המדור 'לשוננו לעם' מאת י. אבינרי" על דברי אבינרי ב"דבר" י"ד באייר כי "לשוננו לעם" לוקה ב"סתירות שאין המערכת מכרעת בהן" וכתב: "לשוננו לעם" הוא אורגן שצריכים לבוא בו פסקי הלכות, וציטט את דברי צפרוני, עורך "לשוננו": "אמנם שם יועד הלשון נקרא על שני האורגנים אך אין אחריות אורגן אחד על רעהו ויש מקום לדעה מתנגדת". גליקסון במאמרו משנת תרפ"ג על המילים הלועזיות הנזכר לעיל גרס שהמילה אורגן אינה ניתנת לתרגום.
18. כמו עצמאות, תקדים, תזכיר ומילים מעטות שהתקבלו ב"הארץ" כן שימשו יותר מילים מחודשות אופייניות מאוד ל"דאר היום" בעיתונים שהיו מקורבים אל חוגי סופרי וקוראיו ובהם "הישוב" (תרפ"ה), "המזרח" (תרפ"ח) ו"כלנוע" (תרצ"ג).

בשער החוברת "מבחר מנחי כלי-מטבח" מטעם ועד הלשון (1946) מתנוססת הקריאה "אשה עבריה זכרי! העברית היא יסוד היסודות של תחיתנו בארץ". קריאות-ססמאות כאלה היו ב"דאר היום" ובהן "עברית, רק עברית, תמיד עברית, לנצח עברית" (27.5.32), "עברים מכף רגל ועד ראש: לעקירת השמות הנכריים" (שמות פרטיים ושמות משפחה; 24.5.33) והאמרה "אליעזר בן-יהודה היה אומר: דבר עברית – והבראת!", אשר בטבת מיד לאחר מותו של בן-יהודה בחנוכה תרפ"ג נקבעה במכתרת עמוד השער. הירתמותו הנלהבת, העקרונית ונחושת הדעת של בן-אב"י למען העברית התיישבה יפה עם מפעלות ועד הלשון, ואולם מתוך מבוע החידושים השופע ואופי "היצירות הלשוניות" שלו (ביטוי ב"זכרונות-חיו", עמ' 24 ועוד) הלכה "העברית ה'דאר יומית'" ורחקה מן העברית שהייתה נוחה להתקבל באותם ימים. רוב חברי הוועד בוודאי התקוממו, אך הם לא מנעו מ"דאר היום" את טובת המדור החשוב הזה.

דרכי השפה האופיינית ל"דאר היום"

הכתיב

בנעוריו ובייחוד בימי לימודיו בגרמניה גיבש בן-אב"י את דעתו שהכתיבה באותיות הלטיניות חיונית לעברית, לעם ולמדינה, וב"דאר היום" כל העת השתדל "לשכנע שמה שהעולם חושבו לכתב לטיני אינו אלא צורה חדשה במקצת לכתב הקדמון" ("שפת כנען וכתבה" מיום כ"ו בחשוון תרצ"ג וקודם לכן בט"ו בחשוון). הוא גרס שמן ההיבט התרבותי וההיסטורי "אל"ף ביתנו הוא אבי הכתב לא ככתב האשורי אלא ככתב של יוסף ומשה" (שם, 5.7.27; הסברים מעניינים העלה ב"פלפלאות", 5.6.32). עוד הטעים שם: "לא ללטן את הכתב העברי הייתה מגמת כותב הדברים האלה בלתי אם לעבבר את הכתב הלטיני". בשנת תרפ"ט הוציא לאור את עיתונו *HA SHAVUA HA PALESTINI*, ולאחר שפרש מ"דאר היום" הוציא את *DROR* ארבעה חודשים, ואולם אל "דאר היום" לא מלאו לבו להחדיר גם מילה עברית אחת בכתב הלטיני במקום בכתב העברי. בכ' בניסן תרפ"ז פרסם את תגובתו הנעלבת-עוקצנית על דברים בוטים אשר בוועידת הסופרים השמיעו ביאליק, לשונסקי (כך שם), שטיינמן ואחרים: "ביאליק הכהן הגדול לספרות העברית בימינו הגדיר במנאם הנעילה מופקרים ופריצים את מי שהעזו להרים יד על האות העברית ודיבר על 'העתון הירושלמי האומלל'".¹⁹

19. במאמרו "בן-אב"י, ליטון הכתב העברי" (לשונו לעם, תשרי תשל"ג) סיפר אביגדור בן-סירא כי משיצא בתרפ"ז ספרו של בן-אב"י *אוי* בכתב הלטיני אמר ביאליק כי יש לשרוף את הספר. "התנגדות ילין לכתיבת העברית באותיות לטיניות" הוא פרק

ב-9 במרס 1933 הכריז: "האותיות הלטיניות הן פתיחת שערים לדורשי שפתנו וארצנו אשר אותיותינו המרובעות היו להם לזועה", ואולם ככל "שלא התקבל הכתב הלטיני על הלבבות" כן התמסר "להקלת הכתיב העברי", כי רק "באמצעותה נהפוך את עבריתנו ל'אספרנטו' היהודים בעולם כולו" ("עוד להקלת הכתיב", כ"ב בניסן תרצ"ג) והציע: "אם אין רוב עמנו רוצה באלף-בית הלטיני – שהוא, דרך אגב, האלף-בית העברי הקדמון – ניתן נא לכתב העברי הנוכחי את ההקלות הנחוצות להבנתו" ("שוב להקלת הכתיב"). העיתון שימש לו מעבדת ניסיונות בשיטת ניסוי וטעייה, וכשלא יצא לחופשותיו הרבות כדי לעסוק בענייני העם והמדינה וגם לרגל "נדודיו" בחוץ לארץ שינה בכל כמה גיליונות את הצעותיו או את מידת החלתן לאחר ששקל את תגובות הקוראים: "גם השבוע ניתכבדתי במכתבים מטעם קוראים וקוראות רבים אשר בהם הללו משבחים והללו מגנים את הצעותי בקשר עים הקלת הכתיב העברי" (שם). גם ב"לשוננו לעם" טבע בן-אב"י קצת מחותם העברית המיוחדת לעיתונו, אך השכיל לכבוש את יצרו ונמנע מלהכניס לכתב שם תיקונים זרים ומוזרים לעין. גם מחמת לבטי התקנה והדפסה פסיקים, מקפים ונקודתיים וכן הכתיב המלא והחסר והכתיב באל"ף ובה"א (כגון עובדא וגם עובדה) וכדומה אינם עקיבים ושיטתיים בכל מדור לעצמו כל שכן במדורים המקבילים. בסוגיית הכתיב והפיסוק, שבאותם ימים הייתה מוזנחת במדורים, דנה גדיש במאמרה ב"שפה קמה", עמ' 21.

מראשית ימי "דאר היום" ביקש בן-אב"י להציג בו מתוך נאמנות לרעיונותיו את מעלות "המילה העברית בכתב המלא שלה, שהחתום לעיל החל להנהיגה בעיתונו עוד לפני חמש עשרה שנה בצניעות תחילה וביותר עקיבות היום" ("שוב להקלת הכתיב"), כלומר כל עוד עמדה לו סמכותו להשפיע משהתעתד למכור את עיתונו, והימים ימי "לשוננו לעם" בו.

על פי חמישה מאמרים ועוד קטעים מובאים בזאת "התיקונים הכתיביים" העיקריים בעברית של "דאר היום" – הסביבה הלשונית הנכרייה והמורדת שעטפה את ביטאון ועד הלשון:²⁰

א. מילוי הכתיב ביו"ד ובו"ו: בין רגע (21.5.33), בין לילה (29.5.33), היתחרות וגם בשמות התנ"כיים כגון אביג'יל (18.6.33), וכן כול דבר, חוכמה וכדומה להן. היום

במאמרה של רות בורשטיין "דוד ילין איש הרוח והמעש", מים מדליו 19–20 (תשס"ח-תשס"ט), עמ' 334–335.

20. כמה גוני-כללים שפרסם בן-אב"י מחוץ לעיתונו, ובייחוד בחוברתו "קראון (מניפסט) להתחיות דתנו בארצה", המובאת בספרו של הרמתי הנזכר לעיל בהערה 8 בפרק "הצעה לכתב מלא (1935)", אינם מתיישבים, כנראה, עם פרטי כללים שקבע ב"דאר היום" להלכה והציג שם למעשה, כמתברר בספר בעמ' 113–115. לעניין מניפסט – פעמים לא מעטות הביא בסוגריים את המילה הלועזית שבשבילה חידש את המילה העברית.

אין הכתיב המלא הזה תקין, אך בימים ההם נראה לעתים בפרסומי הוועד ובהם "מונחי דפוס" במדור של ח' בסיוון תרצ"ג ב"דאר היום" וכעבור שבוע במדור ב"הארץ": מישלבת, מיתווה וניטרול, ובמאמרי "לשוננו לעם" היו גם גירסה, איפוא ועוד (אך מעולם לא עים, אים, האים, שנראו הרבה ב"דאר היום"). לאישוש הכתיב "המורחב" הביא בן-אב"י "תקדימים מאליפים" מן העבר ובהם "עים הצדיקים" על מצבה עתיקה משנת 1350 בפראג (במאמרו "הצעות ומסקנותיהן"). לקורא אשר מחה על "שגיאות כתיב לבלי סוף" ובהן שיבעים ומילחמה שמצא במאמרו המדיני של בן-אב"י מיום 7.5.33 השיב בן-אב"י: "כל טעות בעיניו אינה אלא המלה העברית בכתיב המלא שלה" (15.3.33). ואולם אף על פי שבעיתונו נדפס בדרך כלל דואר, לא התנוסס במכתרת אלא השם דאר היום.

ב. "תגית או פסיק עליון בשביל צירה וסגול כגון פרופ'סור" ("סך-הכל להצעות בדבר התיקון הכתיבי החדש", 4.6.33; וגם ב-22.5.33): פ'תח (26.5.33), ח'בר העמים (15.6.33), ב'לגים (21.5.33), אגר'ט' (18.6.33), ג'נין (2.6.32) – תגית לאות גימ'ל ותגית בשביל סגול, הש'מות התנ"כיים (18.6.33), עש'בת (=עשבי נוי, lawn) בכותרת (12.7.33) וביה"ס ל'מל במודעה (22.5.33) וכן בשמות פרטיים מן התנ"ך – א'חב (אָחַב) (18.6.33). לדילול סימנים הציע לכתוב גם מ'לך ולא רק מ'לך, ולצד פרופ'סור, כתיב שהיה גם ב"הארץ" ("לשוננו לעם", 13.6.35), כתב פרופ'סור (4.6.33). לחילופין (ביטוי שלו) הציע: "יוד כפולה או סגולה תשמש לסגול ולצירה וגם לשווא נע", והוסיף שבעיות בהכנסת יו"ד סגולה בהדפסה הקשו את השגרת הכתיב הזה ("להקלת הכתיב בשפתנו", 14.4.33). בהמשך הציע שם יו"ד כפולה לסגול: א'ית (אָת), מ'יליך (מָלך) וכדי להמעיט ביו"דין – גם מ'ילך, תיכף, וכן לצירי: קיב'יל (קִבֵּל), ירד. ב"הצעות ומסקנותיהן" שקל "יוד סגולה או צרויה בשביל תגית ובינתיים יוד כפולה".

ג. אות כפולה לציון דגש חזק חוץ מבשמות פרטיים, וכך נהג: הדבבר (=הדיקטטור) מוסוליני (4.6.33), התעבברו, היו לעברים! (24.5.33), לדגש אות (16.6.33), הצצעירים המעננים את נפשם (3.11.27), הללו משבבים והללו מבקרים (את ה"כתיב החדש", 9.6.33), מעתתה (1.5.33), ישתמשו ואותיות כפולות לרוב. להלכה הציע לוותר על כפל אות כשאין חשש לדו-משמעות, והכתיב המורחב יהיה אפוא חלקי ולפי הצורך, אך למעשה לא הבחין בין הכפלה נחוצה ובין הכפלה לא נחוצה. "ההכפלה אינה חידוש אלא תוצאה ישירה מהכפולים, הרחבת היש ולא יותר", סיכם במאמרו "להקלת הכתיב בשפתנו".

ד. בן-אב"י קבע: "התאמת הנקודתיים אשר בניקוד הבין-לאומי לשוא הנע והנח משלימה יפה-יפה את התיקון הכתיבי החדש", והסביר את התועלת: "חיל הספר כדי שלא לקרוא חיל – פחד – הספפר" ("סך-הכל להצעות בדבר התיקון הכתיבי"). ועד הלשון קבע "נקודתיים" במדור מיום 16.6. נקודתיים ניתנו אחרי

האות: שלושה מ:לכים בכותרת העמוד הראשון (9.6.33), מ'ל'ך מ:לכים וט:רום לצד ט'רם (6.7.33) וגם בשמות פרטיים מן התנ"ך: אימ:רי (18.6.33).

ה. כל אות שאין בה נקודתיים או תגית (פסיק עליון) לשווא וגם אין בה תגית או יו"ד כפולה לצירי ולסגול (ובשלב הרהור הרעיון גם יו"ד סגולה) – ממילא יש בה רק פתח או קמץ, ואותן אין לסמן. לפיכך ברור שדבר איננה ד'ב'ר (דְּבָר), רמז לגנאי העיתון "דבר" בפי מתנגדיו ("פלפלאות", 6.9.33).

ו. "תיקון התיקונים לכתוב הטברני [...] לקרוע את כל אותיות החיבור וגם א'ת בומף מעים גוף המלים כמו בשפות אחרות" ("עוד להקלת הכתיב" ובמאמרים אחרים), ובכמה מקומות הדגים את ההלכה וכתב למעשה: ה'בית, ל'חבית, ב'ברלין. בשם עיתונו באותיות הלטיניות (תרפ"ט) הפריד את ה"א הידיעה: *HA SHAVUA* *HA PALESTINI*, ובעיתון – את כל המיליות.

ז. "ווכמו כן להבדיל את שמות העצם במקף לפני השם, כאשר נהג 'דאר היום' זמן ידוע", ולכן נדפס העירייה ב'דנציג, הרצח ב'ברלין בכותרות בולטות בעמוד הראשון (9.6.33), ל'עיראק (14.6.33) ועוד. "מקף לפני כול מילה יבליט שם פרטי או כללי ויפריד שם ממילות: מ'אפריקה" ("סך הכל להצעות בדבר התיקון הכתיב"). במאמר הזה נדפס ב'אירופא אלא אם כן שיבוש הוא במקום ב'אירופה (תווית במקום נקודתיים לשווא נע), שכן לאחריה נדפס ב'קניה ולא ב'קניה, ואולי הסֶדֶר הוא שבלבל בין מקף לפני שם פרטי ובין תגית לשווא נע באות ב'. כמה הצעות סימון לבחירה הביאו לידי שיבושי המסדרים (סֶדֶרִים) במבוכי מקפים, תגיות, נקודתיים ורווחים. מקף לפני כל שם הוא לפי הגרמנית, שבה כותבים אות רבתי בראש כל השמות, ומקף לפני שם פרטי בלבד הוא כבשפות אשר רק את השמות הפרטיים מציינים באות רבתי בראשם. בעצותיו של בן-אב"י לפעמים "שם עצם" הוא כל שם ולפעמים אינו אלא שם פרטי. הקורא נבון אפוא בהבנת הכלל לאשורו.

ח. שם פרטי יצוין במקף לפניו, אך במקום אחר הוסיף בן-אב"י: "או פיזור השם והפיזור יבליט מייד לעין שעסוקים אנו בשם הפרטי". הצעת "או" אחרונה זו היא דווקא הניכרת ברור לעיני הקורא. בסדרת "השימות התנ"כיים" כסדר האלף-בית שהביא בעשרה גיליונות מן האחרונים בעיתון בימי עריכתו נכתבו בפיזור כל ערכי השמות הפרטיים למן אבידע ועד שי'און. שמות פרטיים למאות הודפסו בפיזור כל השנים בידיעות ובמאמרים: תול-כרם, מוסול'יני. פיזור אותיות שימש הרבה מאוד גם להדגשת כל מילה שהיא, משפטים שלמים ופסוקי תנ"ך, ואפילו בגוף "לשוננו לעם" שבעיתון.

ט. "התקון היפה ביותר להנהיג את האותיות הקדמוניות שלנו מימי אברהם, משה דויד והחשמונאים כאותיות רבתי. בזה נחזיר ליושנם [כך במקור] מדינות וערים" ("עוד להקלת הכתיב"). בניסוח חד כבר כתב: "ליצור אותיות רבתי מהאלף בית העברי הקדמון לשמות עצם פרטיים" ("להקלת הכתיב"). האות

הראשונה בשם פרטי תהיה אפוא אות לטינית. בן-אב"י נאלץ להתוודות כי "בן יהודה לא הנהיגן רק בגלל הקושי עד שתצטיידנה מדפסותינו באותיות עתיקות אלו לכל מידותיהן". מלבד הקושי בהדפסה "לעת עתה קשה להסתגל לאותיות יפות אלו הקדמוניות", ולכן עדיין לא התגשמה הצעת התיקון הזה.

י. "שימוש חדש לאותיות הסופיות, והוא כתיבת אותיות סופיות במקום הרפות": כוּב (=כוכב), כָּה, סוּרִינוּ המפורסמים, ואף הציע "להתקין ב סופית ע"י הארכת הקו". יש לכתוב לכלך ולא ללך למניעת שתי ד במילה אחת ("ושוב להקלת הכתיב"). אותיות סופיות בתוך המילה לא נראו בעיתון אלא בדוגמות. שאיפתו של בן-אב"י הייתה "לבטל את בגד כפת [...] צעד כביר להפצת שפת כנען", כדבריו ברשימתו "ליפי המיבטא בשפתנו – מיכתב ליצחק אבן (אפשטיין)", שבו ביקש ממנו "להיות התוקע בשופר לבטול בגד כפת רכות" בהגייה ("דאר היום", י"ח סיון תרצ"ג)), ובייחוד רצה למחוק את ה"דפיות" הלא-נעימה בכינויים החבורים ך, ם. "לאבדון לכי לך כ' רפויה!", סיכם ברשימתו "על הכתיב העברי החדש" (כ"ב בסיון תרצ"ג), ולקראת ביטולה כתב הסופר פיקמן (15.5.33 ועוד).

יא. ביטול שי"ן שמאלית, ותחתיה תיכתב רק סמ"ך ("דאר היום", 4.6.33 ועוד). אהוד בן-יהודה ראש הנמרודים, הציידים, כתב על "הסליו שצדים אותו" ב"עונת הסליו" (5.5.33 וכן 16.6). סליו מצוי בכתבי יד של לשון חכמים כמו סטן ומילים אחרות, אך אינו בלבדי בהם. ב"דאר היום" לא ניסו להחליף כל שי"ן שמאלית באות סמ"ך.

יב. ב-4 במאי 1932 הראה בן-אב"י משפט בכתב המוקל לדוגמה: "ה איש ו ה אשה ש באו אלי העירב מסרו מיכתב מ ירושלים ו בו ידיעות מעניינות על בניי מישפחתנו". לשיטתו הכתיב הרצוי הוא י:דיעות, אך מותר לציון שווא נע לפי הגייתו גם בתגית ' וגם בשתי יוד"ים. בני – שתי יוד"ים בשביל צירי במקום בנ" כדי להמעט בתגיות, כי חש גם לנוי בכתב. ב-6 באפריל 1932 הציג מילים מן התנ"ך בכתב החדש: "ב:ראשית אלהים את ה ארץ וחושך וייה עירב" (ההשמטות שלו).

במקום העזובה שהלך עליה בן-אב"י צמחה עשיית-יתר בכתב, והיא גרמה לבלבול ואבדן עצות. במאמרו "להקלת הכתיב" הציע לכתוב לייגרמניה או לג'רמניה בסימון אחד לשווא ולסגול. הכתיב הלא-עקיב והרב-גוני הידיעות, ה:דיעות, הידיעות, ה:דיעות, הידיעות, ה:דיעות נבע מהתלבטויות שיטה שנרקמה בהתהוותה. מסך כל הצעותיו הלא-החלטיות הפזורות בכמה מאמרים נמצא שהיה עשוי לכתוב ב אירופה, ב' אירופה, ב' אירופה, ב' אירופה, ב' אירופה, ב' אירופה, ב' אירופה, ב' אירופה, ב' אירופה. "לכשתצטיידנה המדפסות ויסתגלו הקוראים לאותיות הקדמוניות" יוגשם "התקון היפה ביותר" ונמצא שיכתבו ב:רופה או ב'רופה. כיוון שאות לטינית תבליט שם פרטי, לא יידרשו עוד רווח או מקף לפני השם ולא יידרש פיזור אותיות.

בגיליונות לא מעטים שימש הכתיב הניסיוני הזה במאמרי העורך ובכתורות שבהן חלו ידיו וקצת גם בידיעות. השינויים, החלופות, הפשרה, הפטור למען הנוי או לשם החיסכון בתוספות למילה שאין קשיים מוחלטים בהבנתה, כללים "בינתיים" וכללים משוכללים יותר לעתיד לבוא כגון כתיבת צורני הרבים ם, ן בלי יו"ד כמו בכתובות עתיקות (ההפך מהרחבת הכתיב) – כל מבוכת הכתיב "המורחב" הצריכה מתקין ומגיה מומחים והקשתה על הקוראים. סופרים ומורים מדקדקים בוודאי התרעמו, אך כיוון שהכתיב הגמיש המבלבל והמוקשה הזה נחשב לא רציני, התייחסו אליו בביטול ואולי בגיחוך מאין חשש שיתקבל ויזיק. ב"אב"י הדפיס מילים מוקלות-כתיב בהדרגה ולשיעורין כדי לתרגל ולהרגיל את הקוראים. כמה מחבריו למערכת "דאר היום" או מן הכותבים בעיתונו היו ידידיו, וכמוהו כן סילמן, אברהם אלמאליח, ישעיהו קרניאל, דוד ילון, דוד יודילוביץ ומעט אחרים היו אחים בלשכות מסדר "הבונים החופשיים" בירושלים ובמקומות אחרים. הרושם הוא שבהשתתפות בעיתונו הם סייעו לו גם כחובת אח אל אח אבל בלא להתכחש להשקפותיהם, לסברת הדקדוק שלהם ולסגנונם העברי. ניכר שלא תמיד ניאותו המשתתפים בעיתון לפעול בנאמנות להקניית "השיטה הכתיבית המחודשת" באמצעות מאמריהם, וכשלא נכח ב"אב"י במערכת הם היו עשויים אף לסכל קצת את עצתו. שינויי הכתיב בתגיות ובנקודתיים כמעט אינם ניכרים, לדוגמה, בפיליטונים (לא "ירכתונים" כרגיל בעיתון הזה) הרבים שחיברו אורי קיסרי וי. קרניאל-עזמות, אשר פרק-זמן בשנות העיתון האחרונות גם היו חברי המערכת. ב"אב"י שב והצהיר כי עיתונו "בימת דרור לדעות מתנגדות" (במדורו "פלפלאות" מיום 31.8.32 ובמאמרים אחרים), וברוח הדרור אף ניתנה הרשות לכותבים לבכר מילים וכתיב שלא כמשאלת העורך ולמפח נפשו.

התנועה ה"נגד-שינית"

ב"אב"י שב והפציר בבמאים ובמשחקים להרחיק מן העברית את "שי"ן השורקת שעדיין מרגיזה". במדורו "פלפלאות" מיום כ"א באייר תרצ"ב בסעיף "שיניות" שפתנו" סיכם את הצעותיו שהעלה "כבר לפני שנים רבות". הוא שידל להסיר שתי תקלות,²¹ והראשונה היא תקלת השי"ן, "כדי שיחדל הרשרוש התמידי לשינוי הימניתי' במנאמים, במשחקים [=הצגות] ובשרחוקים". הוא חש וחשב ש"הפגם היותר גדול בשפתנו המחווה הוא אות שרקנית זו שהתקבלה במקום השי"ן השמאלית האפרימית היפה ממנה בכמה [...] ועם הכנסת 'הנטייה המשנתית' עלה מספר השינין' הימניות עד שהמאזין לאופרה עברית אינו יכול

21. להסרת התקלה השנייה, לדעתו, "יש לסגל את ההברה הספרדית שעדיין נהוגה להלכה ולא למעשה".

להבליג על חרון פנימי". מעלתם של בני אפרים בימי השופט יפתח הייתה שלא אמרו "שיבולת" אלא רק "סיבולת". את המבטא הגרמני של בני הנובר שיבח כי "ההנוברים, כאפרימים אצלנו לפנים, יודעים רק את השי"ן השמאלית!" (23.11.32). בהיותו בן להורים יוצאי ליטא, שמן הסתם היו הם ובני משפחתם "אפרתים" בהגיייתם, הייתה אוזנו כרויה ורגישה לשי"ן ימנית ושי"ן שמאלית מתחלפות, ולאוזנו ערבה רק s.

ואלה הצעות התיקונים:

1. "למעט ממלים 'שי"ניות' ובמקום 'שקר' להגיד 'כזב', במקום 'חדש' להגיד 'ירח', במקום 'שמים' 'רקיע', במקום 'גשם' 'מטר' וכדומה בהם", ובחתימת הסעיף הכריז בן-אב"י: "כך תהיה העברית ליפה בשפות העולם (לא ב'לשונות העולם')". לכן הייתה בימת דרור עדיפה מבימה חופשית, ואת דרורי יצר לצד חפשו, זלזלה כבערבית (5.2.28) כתב במקום רעש-הארץ (27.3.28) ולקיצורה, מרעיר דיזנגוף (1.1.32) ועוד (לרוב) השתיק את ראש, ומנום הרגילה בעיתונו הרחיקה את חדר שינה ואת תא שינה וכן את חדר המיטות (להלן). מתוך תחושת המחויבות לצרף מעשה להלכה שקבע היו גיליונות אחדים נקיים מחודשים, מחודשיים ומחודשי, שהוצאו מפני ירחים, ירחיים וירחי כגון שכר ירחי, ולשון לא כל העת שרדה אלא במכתרת "לשונו לעם". ברשימתו "כיצד שולמים" (27.6.32) כתב: "יש, לדעתי, להימנע מה'ישבת שלום' הנהוגה במזרח בשל הקושי הרב בביטוי שתי ה'שיני' ולבכר עליה את המונח העברי הקדמון 'שבתון' הנעים כל כך לאוזניים". עוד המליץ לברך כמוהו שבתון לשמחה והוסיף: "אני בוחר לבטא מילה עתיקה זו בשי"ן שמאלית כערבים בינינו".

2. "להחזיר ליסימיות העברית את עטרתה ולקבר את ה'שלי' בתחתיות השאול", ולדוגמה הביא את "יבחרתי ולא 'הבחורה שלי'". כדי לחמוק מן שלנו הרבה אפוא בכינויי קניין וכתב ראשונת אופרתנו ואחרונת גלידותינו (22.6.32). הסמיכות הייתה גם המלצתו בסעיף "בקיצור נמרץ" (להלן).

3. "להחליף את 'ש' הארמית [!] הכבדה ב'כ' התנ"כית והמתוקה". דרישה זו נאה קיים, כמתברר להלן בסעיף "לשונו לעם" ב'דאר היום' וביהארץ".

4. "ביטול המנהג המוזר לשמות הימים ולהשתמש במקומם ביומ"א, יומ"ב, יומ"ג, וחדלה אז השריקה הבלתי פוסקת בבתי הספר 'שובי ביום שני', 'השתעשעו בימי שלישי' ודומיהם". כבר בגיליון הראשון של "הצפירה", זקן העיתונים העבריים, נכתב יום ג' ד' אדר תרכ"ב. ב'יהודה הדפיס את יום הששי בגיליון הראשון של "הצבי" בשנת 1884, אך באוזני בנו התפתחה נְקֻשֶׁת לשי"ן והניעה אותו לקבוע במכתרת עיתונו יום ו' לעומת יום ששי במכתרות "הארץ", "דבר" וכתבי עת אחרים. במכתרת "דאר היום" נכתב ג' (וכו') להצהרת בלפור ולא שלוש שנים או השנה השלישית להצהרה. בסעיף שלפני "שיניות שפתנו" סיפר בן-אב"י על

"בירת העצמאות העברית" תל-אביב לעת ערב "בין השעות הי"א והי"ב" כבלשון התלמוד כדי להימנע מרשרוש "בין חמש לשש".

5. "די' הארמית על מקום השי' – ידשתיתיי". הצעה זו לא הומחשה בשפת העיתון.

6. "בהתקנת השי' השמאלית בפעלים המרובעים – בזה, לפחות, נהיה נא לאפרימים! [...]" ובכן שעבד (בשמאלית ולא ימנית) [...] ועוד מלים רבות אחרות, ישנות או גם חדשות", כלומר שי"ן שמאלית בפועל שפעל לפחות אם לא תישמע בכל המילים. גם הצעה זו העלה במאמרו "שיניות' שפתנו".

7. הניסוח הנחרץ והכולל ביותר: "להחליף את כול' הישי"נים' הימניות בשמאליות כאשר עשו בני אפרים" ("הצעות ומסקנותיה").

TOUT COURT, בקיצור נמרץ!

ססמה צרפתית זו הביא בן-אב"י ברשימתו "כיצד שולמים?" (27.6.32). בשבח מילים וביטויים קצרים כתב אך לא בגנות ארכונות הכתיבה וכפל לשון (10.6.32). הוא הציע שילדים יאמרו לום לום במקום שלום שלום, כמו ב"י, קיצור שגם יסחרר מן ההגה שי"ן, ולכל אחד הציע לומר להת' היפה במקום להתראות ולברך ברכת לשמחה ולא מועדים לשמחה. בעיתונו וגם ב"לשוננו לעם" שפרסם בו הדפיס ראשי תיבות רבים יותר ממה שהיה מקובל, כגון עפ"ר לעומת על-פי-רוב במדור שב"הארץ" ולא בגלל המקום המצומצם. אדר"א וכן אדר"ב הודפסו במכתרת "דאר היום" לעומת אדר א' ואדר ב' ברוב העיתונים וכתבי העת, ועל פיהם יצר את צורות יומ"א, יומ"ב ושאר ימים אף על פי שאין בהן קיצור ממשי לעומת שתי מילים. תחילה שיקע אותן לניסיון ברשימתו "שיניות' שפתנו" מיום כ"א אייר תרצ"ג, וכעבור חודש קבע את יומ"ד במכתרת גיליון כ"ה בסיוון, וזו הייתה צורת שמות הימים בעיתונו עד שמכר אותו. לשם הקיצור יצר מילים שהן ראשי תיבות: משו"מה על יסוד משא ומתן (משו"מתי, "זכרונות-חייו", עמ' 368), מרמק, קצור של מראה מקום (שם, עמ' 170), והעדיף את צורת יו"רים – יושבי ראש. בשני מדורי "לשוננו לעם" בכסלו תרצ"ג (בשני העיתונים) פסלו מ. צ. סגל ויעקב ברלינר את צורת הריבוי דו"חים, כי דיינו במו"לים ואין טעם להרבות בכיוצא בה. בן-אב"י הציע שבתון – מילה אחת במקום ששי ושבט בשביל week end (כך הביא את הביטוי האנגלי) וממילא גם להשתקת השריקה, ואף סיפר כי דוד ילין הסכים עמו בעניין שבתון (2.7.33).

טובה מילה אחת מן השתיים, ולכן יצר את כיים במקום גנב"כיס, ביטאון לקיצור כלי מבטא, כפכפו לקיצור מחאו כפיים, קולנוע (מ'1930) במקום ראינוע קולני קצר הימים, אלילים – עובדי אלילים (28.11.33), ממונאי – בעל הון (22.5.33), תפגיש – צירוף מקרים ובייחוד מאורעות (12.8.32), מנומו – חדר מיטתו ("זכרונות-חייו", עמ' 133), מחרושת – בית חרושת (26.2.33), מירשמה – רישום תושבים (29.5.33),

מבראה ועוד מילים במשקל הזה. מוריון כינה את "בית המדרש למורים" ליתר קיצור" (כדבריו ב"זכרונות-חייו", עמ' 98). מילה זו וכמה מוריה באות בעיתונו, ולפעמים יוחדה מוריה לבית מדרש למורות. תשבץ, המצאתו של סילמן, הוא שם משחק המילים ב"דאר היום" למן אדר תרצ"א, משחזר בן-אב"י לערוך את העיתון. תשבץ השכיח את סבך מלים, שפורסם שם שנתיים מכסלו תרפ"ט, בימים שזיבוטינסקי ערך את העיתון, ותסבין לא התאימה עוד לקיצור סבך מלים, שכן כבר חידש אותה בן-אב"י במשמעותה המקובלת כיום. מילים רבות כאלה נבראו מאז חידש בן-יהודה בשנת תר"ס את מלון בשביל ספר מילים.

שמות בכינויים חבורים למכביר

הטיית שמות, כמובן, תקנית, אך ההפרזה המרובה במילים ארוכות או לועזיות בכינויי קניין מתוך התמוגגות מהמיומנות בהטייתן לא התקבלה יפה. בזכות כינויי הקניין והסמיכות הלא-מפורקת נהנה בן-אב"י מן הקיצור ומהיעדר שריקת של – ממעלות שפת התנ"ך: תאתרוניו וראינועינו ולא הראינועים שלנו ברשימה על "אופרה מוגרבי" (27.5.32), זהביותינו (4.7.33), קליפטוסיה של ראשון לציון (17.8.32), אל"ף ב"תנו ועוד.

צורות ריבוי ונטייה של שמות פרטיים

העברית של "דאר היום" מלאה שמות פרטיים במעמד הנסמך, בכינויי קניין ובלשון רבים שלא כדעת המדקדקים מאז אימצו את הכלל של אברהם אבן עזרא בניסוחו הפסקני ב"ספר צחות": "שם העצם לא יסמך אם היה בן אדם. ע"כ טעה שתי טעויות רבי אדונים הלוי ז"ל, שאמר כי האומר 'היש ביעקובים כמו יעקבני' אמר נכון". במסורת כללי הנטייה של השמות הפרטיים לשיטת ראב"ע דנה ביסודיות לובה חרל"פ.²² בן-אב"י התעלם מן הכלל הזה, שאינו מתיישב עם הקיצור ועם הרחקת השריקה, וייתכן שלא היה ער לו. שמות פרטיים נטויים יימצאו בלשון חיבה ולצון וכמובן, בחריזה כגון "פְּנִי-יִרְדְּנִי" בשירו הנודע של זיבוטינסקי "שמאל הירדן", שנדפס ב"דאר היום" באפריל 1930. ואולם בעיתון הזה הם היו רגילים במאמרים של עורכו ובכתורות כולן, שידי עורך תמיד חלות בהן: דאר יומנו, שם פרטי בנימת חיבה, ירושלימי (=ירושלים שלי); "זכרונות-חייו", עמ' 366, חיים וייצמנו (בן-אב"י הוקירו ושיבחו), ים תיכונו (16.6.33), תאבי עונגי שבתותיה (של תל-אביב, "פלפלאות", 9.6.32; "עונג שבת" היה שם תכנית הרצאותיו של ביאליק ב"אוהל שם"), אך גם צרפתיתו המשובשת ("זכרונות-חייו",

22. תורת הלשון של רבי אברהם אבן-עזרא – מסורת וחינוך, באר-שבע תשנ"ט, בפרק "שמות פרטיים, המאפיינים המורפולוגיים", עמ' 102–107.

עמ' 248), תורכית' (=השפה התורכית הדלה שבפי) ועוד. בדברי המלצתו "נהיה לאפרימים!" – אפרימים הוא תואר היחס כמו ירושלמים, אלא שהצורה אפרתים היא המקובלת מאז ירבעם בן נבט האפרתי והאפרתים בתלמוד ובספרות העברית. בכל זאת המליצה הוועדה לשינוי שמות על שם המשפחה אפרימי לצד בן־אפרים (במדור בשני העיתונים ב־5.5.33). אם אמנם התכוון לשם אפרים בלשון רבים במשמעות 'הוגים רק שי"ן שמאלית', נמצא לו צד היתר, כי שם פרטי שהיה למושג כללי דינו עשוי להיות כדין כל שם ומותר להטותו, כמו שכתב אבן גבירול בשירו: אהרונים – כוהנים. בצירוף "אספרנטו" היהודים המירכאות שנכתבו במקור מראות ברור כי אספרנטו היא מושג, ובביטוי הרצל תקופתו (13.12.31) השם הפרטי הנסמך מציין מנהיג חוזה – תואר לחסדאי אבן שפרוט. תל־אביב היא ניו־יורקה של מדינת היהודים בקורטוביותה (2.6.33), כרך גדול יחסית, ניו יורק זוטא. ואולם בשפת העיתונות גם שם פרטי שהיה לשם כללי אינו רגיל וטבעי בנטייתו.

גזירת פעלים משמות

במאמרי של בן־אב"י, בידיעות אחרות ובכתרותיהן בלטו מאוד פעלים הגזורים משמות. גזירה זו מותרת, והפועל התאזרח, לדוגמה, נחשב חידוש מוצלח של אחד העם, אם כי חודש לפניו, ועד מהרה נפוץ בהשפעתו, וכמוהו נפוץ התמקם, שהיה בעברית של "דאר היום". ההפרזה מתוך הגזירה לתיאבון והרצון להרשים בצורות מפתיעות לא הייתה לרוחם של הצנועים באוצר לשונם. חיסכון הוא מעלת הפעלים גזורי השם: מקסיקו מתבלשבת (מודפס בלי גרשיים, 5.7.32) במקום "נעשית בולשביט או בולשביסטית", התעתנתי – נעשית עיתונאי, חכ"ח מתעברת (על פי "מתיחדים") – בחברת כ"ח (בתורכיה) מלמדים עברית (5.12.32), שולמים לקיצור "אומרים שלום" (27.5.32), ארצות מצוענות – שיש בהן צוענים (9.6.32), לאפרם את עמנו כבימי יפתח ובתו (17.5.33) במקום "לעשות את בני עמנו לאפרימים", לסך־כל את המסקנות – לסכם ("סך־הכל להצעות בדבר התיקון הכתיבי").

תוארי יחס רבים מאוד

בעברית של "דאר היום" כמו בעברית בכללה היו תוארי יחס מחודשים גם במודעות רגילות למעון דוגמאי לילדים (4.5.33) ובהצעת מדור בריאות לשתות מים גזים (27.1.33), אבל בן־אב"י והמסגננים לשיטתו ולרוחו גדשו בהם את העיתון למעלה מן המידה: שיחה שרחוקית הייתה רגילה כשיחה טלפונית כיום, אך רווחו ובלטו גם תיקונים מבטאיים ולשוניים (בסעיף "חרמוניות", 27.5.32): הראינוע הקולני (8.1.33), הצגות קולנועיות (27.5.32), התנועה האישיאית, הפמיניסטית (5.7.32), החלטה כנסייתית, של הקונגרס הציוני (שם), המועדון השחמטי (4.2.23)

וגם בעיתונים אחרים), התזמורת המיתרית (2.3.11), נשף מנגינתי, שהיה קונצרט חגיגי (26.1.32), חברה ביטוחית (22.5.33), תבל האחר מלחמתית (16.7.33), ציונות תרומתית [...] שידעת לספג מקרב ההמונים כסף וכמוה ציונות יזמתית (שתיהן במאמרו של בן-אב"י, 11.5.32), ידיים עוונות קצרו את ארלזורוב (בכותרת, 18.6.33), שיחות מהבכיות ("זכרונות-חייו", עמ' 362) גרמניה האלילנית (4.3.33). ההצהרה הבלפורית הייתה הביטוי השכיח בעיתון (5.7.32 לדוגמה) ולפעמים אצורה בלפורית (15.6.33), ובכל זאת במכתרת נמנו שנות העיתון למן ייסודו רק להצהרת בלפור. כבר בתרפ"ז וב"לשונו" תר"ץ התריע אבינרי על "ההפרזה בתוארי היחס בעברית בכלל גם במקום שהסמיכות תספיק בהחלט אף שאין להימנע מהם שהרי 'בסיס כלכלי ובסיס כלכלה אינם היינו הך' אך יש לומר 'בלשון האגדה' ולא 'בלשון האגדית'", והראה שגם למדנים כתבו "הלשון האגדית". דוגמות מתועדות רבות לשימוש מוגזם ולא נאה זה הביא אבינרי בסעיף "הפרזה בתארי-יחס", יד הלשון (הערה 1 לעיל), עמ' 602–603. מן העברית "הדאר יומית" עתירת תוארי היחס לא הביא כל דוגמה, כי ברוב הגזמה נלהבת אין ראייה נכוחה. את ההמלצה "הכול במידה" השמיעו באותם ימים מטעם הוועדה לשפור הלשון נגד אפנות-לשון למיניהן: "בזמן האחרון מרבים להשתמש ברבים נקבות של השם או התאר בתורת תאר הפועל: מדבר נרגשות, צופה תמהות [...] יש למעט בשימוש זה" (במדור ב"דאר היום" ב-21.4.33). מעט תוארי פועל כאלה היו בשפתו של בן-אב"י, ובהם ענתה גסות ("זכרונות-חייו", עמ' 73 ועוד).

ה"א המגמה

ב"דאר היום" ה"א המגמה שכיחה יותר מבשאר עיתונים: אנגליה, קושטאה, תורקיה, לטביה (14.4.27), אמריקה, ארצה-ישראל (10.5.33), קנדתה ("זכרונות-חייו", עמ' 323) ועוד הרבה. אהבת התנ"ך גרמה אך גם הקיצור, שכן לפני רוב שמות המקומות בתנ"ך באה אָל: אל תרשיש, אל בבל, אל נינוה, ומעט מאוד ל – ליהודה ולירושלים. הצורה ניו יורקה במקום "אל ניו יורק" קצרה כשפת התנ"ך.

חדשנות וייחודיות לשון

בן-אב"י נהנה לייחד את העברית ב"דאר היום" ובשני עיתוניו שבאותיות הלטיניות על ידי סממנים נבדלים וקצת מתבלטים בשפעתם לא רק לשם קיצור המילים והשתקת הרשרוש: מנאם מימי עיתוני בן-יהודה, כגון מנאמי הפתיחה (17.3.27) לעומת נאום בשאר עיתונים, ומתוך חדות היצירה כתב ספריו הקונגרס וספריונים למיניהם גם לאחר שהתקבלה ספרייה במקום בית ספרים, אחתים (ארכיונים) (26.2.33), אתנוח (כיסא נוח, שרד גם ב"זכרונותיו", עמ' 394), קהואות על פי הערבית היו בשפתו בתי קפה בארץ ובחוץ לארץ, ובהם קהואות "תרשיש"

(30.5.32) וקהוואת "וינה" (12.7.32). שם המדור בעיתון היה האספורט, אך שימשה גם מלעב לפי הערבית כגון מלעב הציד (16.6), והעיד עזמות: "בבית בן-יהודה קוראים לזה מלעב" (18.11.32). המילית נגד החליפה הרבה את אנטי: נגד שמי (3.5.33, 19.5.33), ורגילה הייתה אל: אל-שיתוף (11.5.33), אל-שנית (9.11.32), אל-זין (פירוק מנשק 11.5.33), ספרות אל-שמית (עלומת-שם 26.3.24). צירוף זה היה אופייני לשפתו כל כך עד שכותרת הספרו של פרסקי, הנזכר לעיל (עמ' 32), הייתה "בן-אב"י האל-שני". הדורשים לגנאי את לשון הפיוטים, ובראשם ביאליק שקטרג עליה, יכלו לטעום בעברית של בן-אב"י ועיתוניו טעם פייטני מחמת ריבוי מילים שאינן חידושים סמנטיים נחוצים אלא נרדפות וגיוונים מורפולוגיים בשיטת "משקלים מתחלפים" כגון הַקָּשׁ בִּזְוִיזָלוּס בכותרת וההתנקשות בידיעה עצמה (9.6.33), סדרון ומסדרה מתחלפות כמו גשמוון, מגשם בפיוט לצד גשם ובמשמעותה. גם בחירת מילים וצורות נדירות דווקא שלא למען החריזה היא מייחדיו לשון הפיוטים.

בכל זאת התרצה בן-אב"י וסיגל לו גם מילים שנעשו שכיחות בעברית. זהביות, שלא הוא חידש, היו הרגילות ב"דאר היום" (בינואר 1932 ובכל חורף), אך היו שם גם מעט תפוחי זהב (7.4.33) ובשלהי ימי עריכתו – תפוזים (24.3.33) ואחר כך גם תפוז (במשקל פֶּדוּר), שחידש אבינרי ב"בוסתנאי" 1932. לבסוף שיבח בן-אב"י את מטוס של ביאליק ולא דבק עוד רק באווירון שיצר מכבר.

ב"אספקלריה לסטירה להומור ולבקורת", שערך בירושלים ק. ל. סילמן (הוא ק. י. סילמן ב"דאר היום") הוצגה בניסן תר"ף מודעת פרסומת היתולית ל"דאר היום": "מגמתנו: לתת לשון חדשה וסגנון חדש לישראל". אכן, מי שעיין בעמוד אחד של "דאר היום" בלי רמזי זיהוי בעיצוב ובשמות הכותבים מיד ידע אל נכון כי לא היה לנגד עיניו אלא העיתון הירושלמי שעבירתו נתנה בו סימנים.

"דאר היום" המחודש

בי' באב תרצ"ג יצא לדרכו החדשה "דאר היום" "המורחב והמחודש" בעריכת פסח גינזבורג וד"ר שמואל פרלמן, אנשי "הארץ" לשעבר, ובהשתתפותו הקבועה של הסופר משה סמילנסקי, עורך "בוסתנאי". פרלמן נודע בקיצור רחבות הכתיבה ובמיתון החידושים, וכשהיה עורך ומסגן ב"חדשות הארץ" הוא שליטש ב-1919 את העברית במאמרו של בן-אב"י שפורסם שם.²³ לא ייפלא אפוא שעד מהרה נשבה ב"דאר היום" רוח עברית שונה. שרחוק ונגזרותיו הוצאו מפני טלפון, והמילים המוען למברקים (חידושי בן-יהודה), שנדפסו במכתרת למן הגיליון

23. את מלאכת העריכה של ש. פרלמן שיבח יצחק אבינרי במאמרו "אמן הצמצום", מעריב, ט"ו בשבט תשי"ט.

הראשון, הוסרו ותחתיהן הודפסו כתובת לטלגרמות. יום ו' סילק את צורת יום"ו הבלבדית בשנה האחרונה לעריכת העיתון בידי בן-אב"י, וכן נעלמו ממנו מנאם, מורשון, ספריו, וזיר, תפגיש, אבידעה, הזדורי ועוד שכמותן, ובמקומן ניתנו מילים עבריות מקובלות ומילים לועזיות רבות. נפסקה העשייה המרובה בעברית, שפרותיה המצאות לשון שמקצתן מוזרות להתמיה. שוב שימש הכתיב המקובל בלא תגיות, נקודתיים, רווחים ויו"דים לרוב. אמרתו של בן-יהודה "דבר עברית והבראת!", אשר הושארה על מכונה גם בשנתיים מסוף 1928 כשז'בוטינסקי ערך את "דאר היום", הוסרה מן המכתרת. ואולם העברית שלא הייתה עוד חדשנית להרשים לא הושיעה את העיתון המחודש אלא בראשית ימיו, ולאחר שנה וחצי בערך חלו בו תדיר חילופי עורכים ועורכי מדורים עד שהידלדל ולא האריך שנים. השפה המיוחדת והסגולית ל"דאר היום" בימי בן-אב"י הקשתה על קוראיו ברב או במעט, והכתיב עורר גם "התנגדות עזה" כעדות בן-אב"י ("עוד להקלת הכתיב"), ובכל זאת היא לא עמדה לו לרועץ גמור, והעיתון התוסס והרענן שנערך בכישרון התמיד ארבע-עשרה שנים, ובסוף שנות העשרים היה הנפוץ בעיתוני ארץ-ישראל. לאחר הפסקה של שנה ורבע הושב "לשונונו לעם" אל "הארץ" אך לא עוד אל "דאר היום" המחודש, אף שהייתה בו עברית נאותה ורצויה לחכמי הלשון ולקוראים. בגיליון יום ו' הראשון של "דאר היום" בעריכת גינזברג ופרלמן, י"ב באב תרצ"ג, מילא את מקום "לשונונו לעם" מאמר ביקורתי ונרחב כאורך המדור. במאמרו "אל תקצצו בנטיעות לשוניות!" ביקש חבר ועד הלשון יוסף קלוזנר לבטל פסילות ולהקל איסורים שכבר הודיעו עליהם ב"לשונונו לעם", שעתה זה חדל הוועד להוציא לאור בשני העיתונים: "אל תפסלו שום צורה לשונית חדשה שנבראה בדבור החי או בכתיבה המעשית רק מטעם אחד שאין הצורה הזו בספרותנו העתיקה [...]". אל נא תכבלו את לשונונו בכבלים דקדוקיים ובלשניים יתרים".

"לשונונו לעם" ב"דאר היום" וב"הארץ"

א. במדור השני ב"הארץ" נדפסו הערת כוכב על הרפתקן – "מחבר המלה הזאת הוא א. שלונסקי שהשתמש בה ראשונה ב'הארץ' של 'ערבית'", והערת כוכב על הצעת סילמן "ביין מלשון 'בין' למושג 'נייטרליזירען' – 'אין הינויטרלי' עומד בין זה לזה [...]". וע"כ אין שום יסוד להצעת "חדוש זה", ובחתימת שתי ההערות נדפס "הערת מערכת 'הארץ'". אחר כך חדלה מערכת "הארץ" מלהתערב במדור עצמו. המידע הזה שהוסיפה חסר ב"דאר היום", שכן עורכיו לא הכניסו למדור שום הערה מטעמם, ואת ההערות האלה מן הסתם לא היו מעירים. קרניאלי במדורו הקבוע "אמר עזמות" ולא ברשימה אל "לשונונו לעם" עצמו או במכתב מסודר אל עורכיו הגיב על מה שנכתב באחד המדורים: "ויסלח לי מר ע. בן עזרא

על 'הטעויות המושרשות' [...] בהוספת 'דאר היום' [במדור] מיום ששי החולף שעלינו לשרש בעוד מועד". לעצה שאין לשאול "כמה השעה?" אלא "איזו השעה?" לא נשמע וכתב שם: "התשובה לאיזו שעה היא שעת רצון, שעה שחורה! ולכן השאלה הנכונה היא מה השעה?" (ה' באדר תרצ"ג).

ב. בכ"ט בסיוון תרצ"ג פרסם "לשוננו לעם" ב"הארץ" רשימה וכוורתה "אהבעם, תלמיד האוניברסיטה בירושלים הערות". התלמיד נדרש לוויכוח בעניין ניקודו ומובנו של השם חָטָם – אפשר להולכת בהמה כדעתו או מחסום על פי הבהמה, הפירוש "שהובא בשם ה'ועדה לתקנת הלשון' במדור מיום כ"ג באייר". כיוון שההערות והתגובות נדפסו בתאריכים זהים, אין לדעת באיזה עיתון קרא אותו אהבעם. ב"דאר היום" פורסם מדור זה כעבור שבוע, ובראש הרשימה נכתב "הערות א) אחבעם, תלמיד המכללה בירושלים". טעות־סדר נפלה בכתובת שם הכותב, אך השינויים בנוסח דבריו הם המעניינים. אם אמנם ב"דאר היום" קרא התלמיד על חטם, בוודאי כתב המכללה שהורגל לקרוא בעיתון הזה, ועורך "הארץ" או המסגן, שהדירו מעיתונם לא מעט סימני־היכר ל"דאר היום", הם שהחליפוה באוניברסיטה. ואולם קרוב יותר לשער כי בראב"י ברוב דבקותו במכללה העברית החליף בה את אוניברסיטה שכתב התלמיד, שכן עוד מאותות עריכתו ניכרים בנוסח רשימתו של אחבעם ב"דאר היום". מכללה שחידש בן־יהודה הייתה השלטת בעיתוניו שנים רבות בטרם "המכללה העברית נבראה" (כוורת "דאר היום" ב־18.1.28), וב"דאר היום" היו המכללה המושלמית (16.12.32), המכללה הלונדונית ואחרות אלא כשהסתננה לה אוניברסיטה בקטע "מידיעות האוניברסיטה העברית" כלשונן על מינויים ומלגות (5.1.32) ובכמה הודעות רשמיות. גם בכתבי ועד הלשון שימשה מכללה לא מעט.

ב"הארץ" נדפס במכתב הזה "חשובה ידיעת הערבית להבנת לשוננו", ואילו ב"דאר היום" לשם הרחקת השריקה נדפס "להבנת שפתנו". אפילו בניסוח הצעתו של ביאליק "לאסור את השימוש במלים: היות, למרות, הודות, הכי, שאין לו שום יסוד בלשון", אשר במדור ב"הארץ" נדפס ביום ב' באייר תרצ"ג, הוכנס שינוי במדור ששבוע קודם לכן נדפס ב"דאר היום". כאן נכתב "אין לו שום יסוד בשפה".

עורך "דאר היום" לא היסס לשנות ב"לשוננו לעם" עוד שינויים קלים אך נחוצים לשפה היפה והראויה בעיניו. קוראי "הארץ" קראו במכתב הזה: "מובא בשם הוועדה, שהשם חטם", "דבר ידוע הוא, שידיעה יכולה לסייע", "יש להעיר, שנקוד חטם [...] ", ואילו ב"דאר היום" הוחלפה ש־ב"כ"י התנ"כית" וקראו בו: "מובא כ"י", "ידוע כ"י", "יש להעיר כ"י". ב"הערה להערה" לעניין חטם, שנתפרסמה במדור ב"הארץ" בט"ו בסיוון, כתב יהודה גור: "אין כל ספק, שבלום הוא עצור" וגם "בנוגע לפעל יחלי מוצאים אנו, שהשתמשו בו לא רק לבעל חי או למים, אלא

גם לרוח". מאמרו נדפס כעבור שבוע ב"דאר היום" וכתרתו "הערה על הערה", כי בן-אב"י או מסייע נאמן לו ראו להם היתר להשביח גם את העברית של גור. אכן, נכון ומכל מקום מוטב לנסח "להעיר לאדם על משהו". גם במכתבו של גור לאחר ששופר ב"דאר היום" נדפס כי ולא ש: "אין כל ספק, כי", "מוצאים אנו, כי לא רק לבעל חי, כי אם לרוח". כי אם ולא אלא שבמקבילה ב"הארץ" וכמוה בלתי אם ואפס התנ"כיות המובהקות שימשו כמעט לבדן בעברית של בן-אב"י מרומם לשון התנ"ך ואוהבה. בטבת תרצ"ג, כחודשיים לפני שפורסם המכתב הזה, חנך יוסף קלוזנר את הירחון הירושלמי שערך, "ביתר", בדבר המערכת "לאן? מאמר פרוגרמטי", שעניינו מגמת כתב העת. בסעיף מיוחד כתב כי "ביתר" יקפיד על הלשון בו שלא תהיה בלילה של לשון המקרא ולשון המשנה והספרות המאוחרת, מין דיסה לשונית [...] מלה, שמתה בימי המשנה ועל מקומה באה מלה חדשה יותר מאוחרת יותר (למשל 'אלא' במקום 'בלתי אס') יש להשתמש בה. לא תהיה בו לשון שיש בה 'כי אס' ו'טרס' ומקור עם בכל"ס". הדרישה להשתמש בפרוזה רק ב"מילה האחרונה" לא ישרה כלל בעיני א. ש. אורלאנס, ואת תגובתו פרסם במאמרו "עברית ככתבה ב." ב"לשונו לעם" מיום ז' בניסן תרצ"ג בשני העיתונים.

במכתבו של אהבעם ב"הארץ" נדפס "המלומד המפורסם בארץ", ואילו ב"דאר היום" – "ברת". ב"זכרונות-חייו" פרק 35 סיפר בן-אב"י על "פגישת אכזבה" ש"אירעה לו" בימי לימודיו בגרמניה כשביקר בביתו של הפרופסור היהודי. בן-אב"י ידע שברת כתב את שמו בתי"ו, וכנראה תיקן גם על יסוד הכלל TH יש לכתוב בתי"ו, שהוצע ברור ב"לשונו לעם" חודש לפני שנדפסה הערת אחבעם ב"דאר היום".²⁴ ואולי ב"הארץ" שינה עורך את ברת או בארת אל בארט ונמצא מקלקל?

ג. "הארץ" נודע בסגנונו התמציתי, השמרני, הצנוע והלא-נמלץ. במאמרו של הסופר והמתרגם א. פישקין "מעוות לתקון", שנדפס בו בשני המשכים באדר תרצ"ג, חלו ידי עורך-מסגן שהתאים אותו וסיגלו ללשון הרצויה והמקובלת ב"הארץ". את הציור "אינם נוקפים אצבע" שבנוסח "דואר היום" מחק והסתפק בביטוי הלא-סמוך אליו "אינם עוזרים עמו" ועוד מחק ביטויים נאים אך מיותרים

24. ב"לשונו לעם" מיום 2.6.33 כתב אהרן רובינזון ברשימתו "בין טי"ת לתי"ו": "הלועזי כותב גלית GOLIATH, ונתן NATHAN, ולכן עלינו לכתוב מתוס, פתוס [...]". הערה זו יכלה לסייע בהגהת המכתב שכעבור חודש נדפס במדור ב"דאר היום", אך על הכתיב ב"הארץ" היא לא השפיעה. עיבוד הכתב באותיות הלטיניות חידד את רגישותו של בן-אב"י לתעתיק נכון. ב"זכרונות-חייו" שם הפרק הוא "פגישת אכזבה עם הפרופסור בארט", ואולם הספר יצא לאור עשרים שנה אחרי מותו של בן-אב"י ולאחר שהתקינו לדפוס ידידו א. ז. בן-ישי.

מפני שלא היו אלא כפל לשון למילים הסמוכות: "אוצרות סגולה" במקום "אוצרות גנוזים ואוצרות סגולה" שב"דאר היום", "פרוצס זה – מוגדל ומוגבר" לאחר השמטת "צועד צעדי ענק" שלאחריו, ציור מיותר ומאריך שהושאר ב"דאר היום", כי היה מטבע סגנונו. עוד ליטש המסגן ב"הארץ" ותיקן עד שנשתנה קצת המאמר הזה ב"הארץ" מנוסחו ב"דאר היום", אלא אם כן שלחה מערכת "לשונונו לעם" גרסה שונה במקצת אל כל עיתון. אמנם בן-אב"י בהתרגשותו היה עשוי להוסיף למאמר המקורי מילים יפות כאשר אהב, אלא שאילו היה משנה בו, מן הסתם היה מסלק את "הלועזת" פרוצס, ומאופי השינויים בכללם מסתבר יותר שב"הארץ" נעשו תיקונים וקיצוצים. ב-1932 הצטרף המשורר, המתרגם ומחבר המסות והפיליטונים יהודה קרני אל מערכת "הארץ" והיה ממלא מקומו הקבוע של גליקסון. בהיותו חבר הארגון להשלטת העברית אולי נטל לעצמו רשות וזכות לשנות בנוסח העברי שיצא ממערכת "לשונונו לעם".

ד. למדור הבכורה נבחר המאמר "תקוני לשון" מאת המדקדק צבי הר-זהב. ב"דאר היום" י"ב חשון נדפס בו "הנוול והכעור שדבקו בה" (בעברית) וכן "למשאוי עליו" (על הקורא), ואילו במדור הזה ב"הארץ" (שהופיע כבר בה' חשון) השאיר העורך המצמצם את כעור לבדה לשם דילול הנרדפות, ואת משאוי החליף במשא המופת לכול. בהמשך מאמרו של הר-זהב, שנדפס כעבור שבוע ב"הארץ", נכתב: "אילו היה השם בנפרד מפלגה [...] אבל הנפרד הוא: מפלגה", ובו בשבוע נדפס במדור ב"דאר היום": "אילו היה השם במוכרת (נפרד): מפלגה (הלמד קמוצה והגימל רפה) [...] אבל המכרת הוא: מפלגה (הלמד פתוחה והגימל דגושה)". מעניין לדעת אם הר-זהב בחר את המונח נפרד או את המונח מכרת – שניהם בני ספרות המדקדקים בימי הביניים – ואם בעצה עמו שינה אחד העורכים מה ששינה. במדורי "לשונונו לעם" נעשו תיקוני דקדוק, מילים וניסוח למיניהם מדעת ואולי גם בהיסח הדעת, וניכרות בהם גם הוספות והשמטות קלות שלא נגעו לעברית אלא נבעו משיקול דעת מעשי לתועלת הקוראים, ובהן שם מילון שניתן רק במדור אחד ומשפט סיכום שחסר במדור המקביל. ואולם היו גם מדורים זהים בכול. כלום הייתה מערכת "לשונונו לעם" ערה ל"טיפול" שבעטיו נבדלו המדורים המקבילים זה מזה ואף העירה וקבלה על תיקונים בנוסח שיצא מטעמה ולא נחשב סוף ניסוח במחשבת העורכים תחילה?

ה. ב"דאר היום" כ"ו חשון הובאה בסעיף "ידיעות" ההודעה "האגוד להשלטת העברית החליט להכריז פרס לחבור שיר המנון ללשון העברית. זמן הגשת השיר – בעולם שם המחבר – במעטפה מיוחדת [הוראות למשלוח] לא יאוחר מעשרים בכסלו ש"ז. הכתובת למשלוח השיר מערכת 'לשונונו לעם'". שבע מתשע הידיעות במדור הזה כבר נדפסו ב"הארץ" י"ט בחשוון, אך דבר התחרות לא נמסר בהן. לאחר המועד האחרון להגשת השיר לא היו עוד הד וזכר לתחרות ולתוצאותיה.

"גדוד מגני השפה", שנוסד בתל-אביב באייר תרפ"ג, כבר זכה להמנון שחיבר לו יוסף אוקסנברג – "כי ססמתנו: יהודי, דבר עברית!". ההמנון הזה פורסם בתרפ"ט לכל המאוחר (על פי "בכל זאת יש בה משהו: שירי הזמר של תל-אביב", בעריכת א' הכהן, ירושלים תשמ"ה). אולי בארכיון האקדמיה ללשון העברית גנוזים שירי המנון לעברית שנשלחו אל ועד הלשון בהיענות להודעה שפורסמה רק ב"לשוננו לעם" אשר ב"דאר היום".

פער עמוק, אשר עורר מורת רוח, היה בין דרכי העברית שייצג ועד הלשון ובין עקרונות השפה שהטיף להם ונהג על פיהם "דאר היום", ואף על פי כן ביקש הוועד לפרסם בעיתון הנפוץ הזה את "לשוננו לעם", ול"דאר היום" היה עניין רב להביא את המדור בקביעות לפני קוראיו.